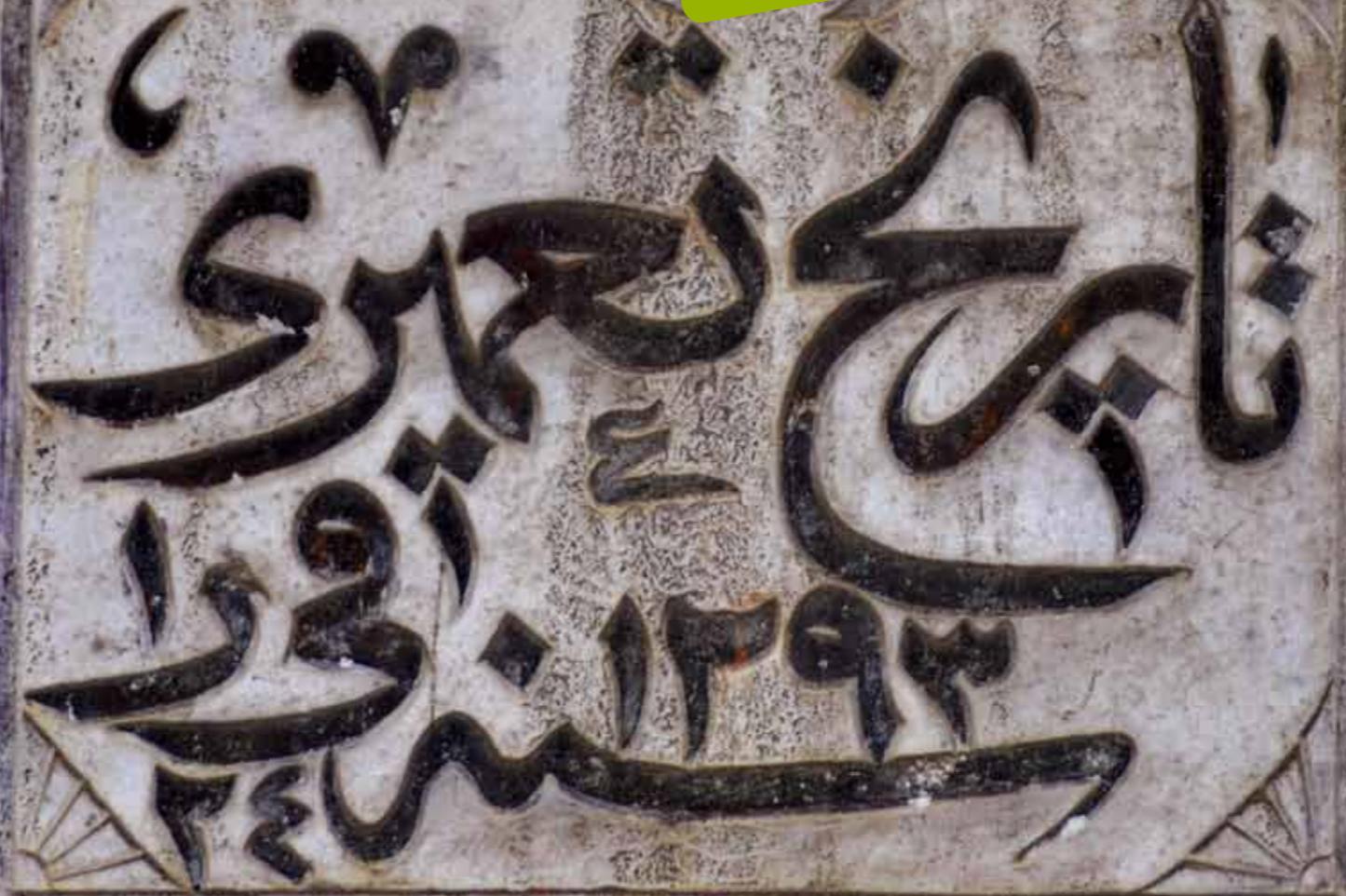

МАКЕДОНСКО
КУЛТУРНО
НАСЛЕДСТВО

ОСМАНЛИСКИ
СПОМЕНИЦИ

UNESCO Office in Venice

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

ISBN 978-9989-2504-9-1

МАКЕДОНСКО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Книгата е објавена со поддршка на Италијанската Кооперација (Cooperazione Italiana) и Канцеларијата на УНЕСКО во Венеција - Регионално биро за наука и култура во Европа (UNESKO BRESCA).
Искажаните ставови и презентацијата на материјалот во оваа публикација не изразуваат мислење на Секретаријатот на УНЕСКО во врска со правниот статус на било која земја, територија, град или област, за нејзините власти или за разграничувањето на нејзината граница или граници. Авторот (авторите) е одговорен за изборот и презентацијата на фактите содржани во оваа публикација и тие не се нужни оние на УНЕСКО и не се обврзувачки за Организацијата.

Скопје 2008

ОСМАНЛИСКИ СПОМЕНИЦИ

М А К Е Д О Н С К О К У Л Т У Р Н О Г А С Т Е В О

ОСМАНЛИСКИ СПОМЕНИЦИ

М А К Е Д О Н С К О К У Л Т У Р Н О Г А С Л Е Д С Т В И Т В О

- Јени џамија
- Исхак Челеби џамија
- Гази Хајдар Кади џамија
- Дебој амам
- Безистен
- Зандан куле
- Хункар џамија
- Нов амам
- Татар Синан бег џамија
- Али пашина џамија
- Текија Зејнел Абедин паша
- Турбе на Синан Челеби
- Ан
- Мустафа паша џамија
- Султан Мурат џамија
- Јахја паша џамија
- Гази Иса бегова џамија

- Битола 10
- Битола 14
- Битола 18
- Битола 22
- Битола 26
- Битола 30
- Дебар 32
- Дебар 36
- Куманово 38
- Охрид 42
- Охрид 46
- Охрид 50
- Прилеп 52
- Скопје 54
- Скопје 60
- Скопје 64
- Скопје 68

- Исхак бег (Алаџа) џамија
- Хусеин Шах џамија
- Даут пашин амам
- Чифте амам
- Куршумли ан
- Капан ан
- Сули ан
- Безистен
- Камен мост
- Халвети теке
- Орта џамија
- Шарена (Алаџа) џамија
- Арабати баба теке
- Стар турски амам
- Хусамеддин паша џамија
- Безистен

- Скопје 72
- с. Сарај - Скопје 76
- Скопје 80
- Скопје 84
- Скопје 88
- Скопје 92
- Скопје 94
- Скопје 98
- Скопје 100
- Струга 102
- Струмица 104
- Тетово 108
- Тетово 114
- Тетово 120
- Штип 122
- Штип 126

Во минатото на територијата на Република Македонија се вкрстувале различни култури и сфери на влијанија чии материјални сведоштва предизвикуваат голем интерес во научната јавност. Секоја од нив оставила свои белези како во материјалната така и во духовната култура на македонскиот народ. Но се чини, пет вековното Османлиско присуство (крај на 14 – почеток на 20 век) оставило посебен белег и неизбришливи траги во физиономијата на селата и градовите, кои во тој период го достигнувале својот културен и економски подем. Тоа е период кога за задоволување на потребите на муслуманското население биле градени голем број на објекти од профан и сакрален карактер како одраз на владеачките економско политички прилики, воедно претставувајќи израз на културните и уметничките стремежи и можности во одредени периоди. Градбата на османлиски објекти својот подем го достигнува во текот на 15 и 16 век кога се изградени голем број џамии, амами, безистени, анови, сараи и други објекти кои пленуваат со својата убавина и архитектонска форма. За бројноста говори податокот што го наведува познатиот турски патеписец Евлија Челеби дека во 17 век во Скопје имало 120 михраби и 45 џамии а во Битола 70 џамии. Но голем дел од нив не успеале да ги надживеат немирните

времиња кои често го зафаќале просторот на Балканот - повеќето настрадале од катастрофалните земјотреси, разните елементарни непогоди, а некои не успеале да се вклопат во новите урбанистичките планови. Османлиски споменици претставува дел од едицијата „Македонско културно наследство”, што со финансиска поддршка од UNESCO BRESCE е публикувана од страна на Управата за заштита на културното наследство. Во книгата се содржани најзначајните карактеристични споменици на османлиската градителство, градби кои се одликуваат со својата монументалност, чувство за простор и убавина. Опфатени се сакрални и профани објекти кои се уникатни опстојуваат на овие простори, и кои со својот уметнички израз ги доловуваат достигнувањата на градителите и зографите од времето на настанувањето. Со оваа публикација се обидуваме да го доближиме овој вид културно наследство до љубителите на архитектурата и уметноста без претензии за научни толкувања на одредени недоречености. При селекцијата на спомениците се водевме пред се од значењето на објектите, нивната сочуваност и достапност на јавноста, како и важноста која тие ја одиграле во развојот на османлиската архитектура и уметност.

м-р Зоран Павлов

ЈЕНИ ЏАМИЈА

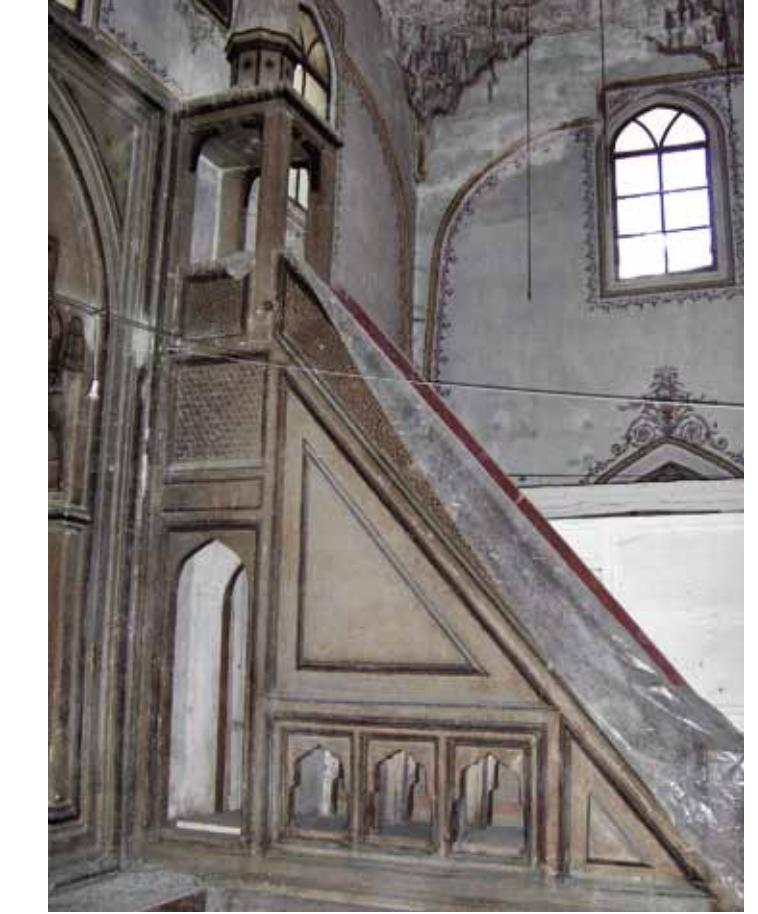

Џамијата Мехмед (Махмуд) Ефенди, позната и како Јени џамија, според архитектонската концепција, распоредот на просторот и видливото скалесто качување на масите во висина, претставува еден од порепрезентативните примери на зрелиот класичен стил во рамките на османлиската сакрална архитектура на овие простори. Изградена е во 1558/59 год. како еднапросторна поткуполна градба со истовремено изграден трем кој е

дограден и претворен во затворен трем, најверојатно во текот на 19 век, кога се зголемува бројот на верниците. Ваквиот тип на простран двоен трем каде секој травеј е засведен со слепа купола видлива и од надвор, се јавува како резултат на потребите на градот. Редок на пошироките простори во соседството, тој стана карактеристичен и препознатлив елемент на поголемите битолски џамии од типот на соборни џамии. Џамијата е масивна, монументална градба со скоро квадратна основа, градена во опус „cloissons“ (алтернација на фино обработени камени квадри и тули), карактеристичен не само за сите поголеми џамии во Битола изградени во текот на 16 и 17 век, туку и за сите други поголеми објекти од јавен карактер кои припаѓаат на османлиската архитектура од истиот период, но и за сакралната христијанска архитектура. Тоа значи дека се работи за традиционален начин на градење користен на овие простори.

Според достапните податоци, џамијата како верски објект е користена се до 1943 год., а од 1957 год. до денес се користи како Уметничка галерија. Вредноста на овој објект не ја чини само високиот процент на извршна сочуваност на екстериерот и интериерот во поглед на организацијата на просторот, туку и богатата декорација во интериерот: плиткорелефна декорација од арабески на

оригиналниот мермерен мобилијар (мимбар, кјурс), украсот од сталактити на михработ и под тромпите; на мермерните портали, дрвената врата на порталот за влез во молитвениот простор; потоа калиграфски испишаните натписи на мермерни плочи над влезовите, како и сликаната и фајансната декорација. Декорацијата во молитвениот простор се состои од сликанi лозици и разновидни флорални елементи, зраци во форма на розети, пејзажи, сликанi левхи со калиграфски испишани сури од Куранот, или со имињата, односно мудрите изреки на првите халифи и сл. Во сликаната декорација во тремот, која потекнува од 19 век, се јавуваат сосема други мотиви: разновидни

вазни и ибрици со цвеќе, фрутиери со овоштие, зракасти розети, но и сликанi столбови во манир на илузионизам, создавајќи при тоа чувство на голема пространост на тремот. Она по што се издвојува оваа џамија, не само меѓу битолските, туку и меѓу џамиите во Македонија, е украсот од фајанс (на минаретот и околу главниот портал на молитвениот простор). Фајансната декорација на територијата на Македонија е ретка, ја има само на Исак беговото турбе во Скопје од 1438 год., која типолошки е иста со декорацијата од минарето на Јени џамија. За разлика од тоа, фајансот околу порталот на Јени џамија е уникатен, не припаѓа на таканаречениот „мозаичен фајанс“, како претходно

наведениот, туку, во овој случај, фајансните плочки имаат поголема димензија, а декорацијата (преплет од флорални орнаменти) е изведена на нив, а не од нив. При тоа секоја идна плочка ја надополнува претходната, со што се постигнува одредена композиција. Овој фајанс според своите основни карактеристики и користената комбинација на бои припаѓа на таканаречената „плаво-бела“ група, карактеристична за познатите и многу ценети работилници во Изник во период на 16 и 17 век. Овој објект не претставува само препознатлив урбанистички акцент во рамките на уникатниот урбан ансамбл - зоната на монументални споменици

во Битола, туку истовремено зборува и за рангот на градот кој во наведениот период бил значаен трговски, административен, занаетчиски, воен и културен центар на Румелија, град на богати ктитори чии завештанија можат да се сметаат за рамноправни со некои објекти истовремено градени во престолнина

Радмила Петкова

Лит.: К. Томовски, Џамији во Битола, II - 2, Годишен зборник на Техничкиот факултет, Скопје, 1957; М. Теуфик, Кратка историја на Битолскиот вилајет..., Битола, 1911, (необјавен превод од турски јазик – Историски архив во Битола); Фонд-Битолски кадиски сиции (регистри), Историски архив - Битола (необјавен превод).

ИСХАК ЧЕЛЕБИ ЏАМИЈА

Џамијата, позната и како Исхакие, е изградена во 1506 год. од страна на битолскиот кадија Исхак Челеби, поранешен кадија на Солун (според една од трите сочувани вакафами). Оваа џамија изградена во центарот на градот на некогашниот Бит пазар, односно Стамбол чаршија во непосредна близина на безистенот, е најголемата и денес активна џамија во Битола.

Таа според планот и архитектонската концепција на просторот претставува усовршен брусански тип на еднопросторна подкуполна џамија, односно припаѓа на почетните остварувања на османлискиот класичен стил, чиј подем почнал со градбите на мимар Хајредин.

Исхакие е најголема по димензии битолска џамија чиј трем, поради зголемениот број на верници, е проширен и затворен во 19 век. Според функцијата џамијата припаѓа на типот на „ulu cami“ џамии – „џамии на петокот“, односно главни соборни џамии во кои се одржуваат секојдневно сите пет задолжителни молитви.

За нејзино нормално функционирање и одржување, како и за одржување на останатите објекти во составот на својот вакаф: мектеб, медреса, страноприемница, библиотека и сл. овој изразито богат и учен кадија, ги оставил приходите од 105 дукани, 4 простории, 20 воденици и една бавча, како и 300.000 сребрени дирхеми кои требало да се даваат со интерес од 10%.

Како и останатите џамии од овој тип, и оваа е градена во „opus cloissons“ (алтернација на камени квадри и тули со спојници од хидрауличен малтер), кој, заедно со прекршените лакови изведени од радијално поставени тули над прозорците, кои ги формираат

лунетите, се единствената декорација на фасадите. Монументалноста на објектот, гледано од надвор, е потенцирана само со очевидното нагласено скалестото качување на масите во висина, како и со извонредната хармонијата на пропорциите која е доведена до совершенство.

За разлика од екстериерот, интериерот делува многу пораскошно, за што придонесува не само богато декорираниот оригинален мермерен мобилијар, туку и

сидното сликарство, и едноставната штуко декорација. Она што е карактеристично за интериерот и постои само во оваа џамија е големата дрвена катна галерија – махвил и донанма-кружна галерија во висина на тамбурот на куполата.

Махвилот, на северо-западната страна на молитвениот простор, кој над парапетот на оградата завршува со фино обликувана мушарабија е обновен при посетата на Битола на султанот Решат V во 1911 год.

За разлика од него донанмата е направена од страна на Французите во 1912 год. за да можат да се вршат евентуални поправки на највисоките делови на објектот.

Сталактите во горната половина на михработ и оние на ребристо изведените тромпи, како и перфорираната декорација во форма на арабески на страните на мимберот, потоа полигоналната фијала на завршетокот на мимберот, розетите и ромбовите на кјурсот, украсот на лачниот дел на порталот и сл. се боени.

Сликаната декорација е веројатно од поново време. Во горните делови на објектот е многу едноставна и сведена на ленти од флорални орнаменти и лозици кои го следат фризот од прекршени лакови изведени во штуко кои, на типично персиски начин, ги поврзуваат тромпите. Триаголниците кои се формираат под тромпите, како и оние помеѓу лаковите се украсени со букети на цвеќиња, па дури и апстрактни орнаменти.

Фризот на пејзажи во висина на донанмата е изведен е со изразито сирови, јаки бои и по качување го работеле италијански мајстори со средства од војните репарации, добиени поради оштетувањата на објектот во текот на Првата светска војна.

Во пониските зони освен сликаните флорални украси и сликаните рамки кои ги следат сите прозорски отвори се јавуваат и голем број на сликанки, но и аплицирани левхи со калиграфски испишани сури од Куранот или имињата на халифите. Секако посебен куриозитет е позлатената левха на источниот сид, високо над кјурсот, поклон од последниот турски султан Решад V.

Радмила Петкова

Лит.: Р. Момидик, Џамијата Исхак - Челеби во Битола, 1, Зборник на трудови, Битола, 1979; Х. Калеши, Најстарији вакуфски документи у Југославији на арапском језику, Приштина, 1972; К. Томовски, Џамији во Битола, II - 2, Годишен зборник на Техничкиот факултет, Скопје, 1957.

ГАЗИ ХАЈДАР КАДИ ЏАМИЈА

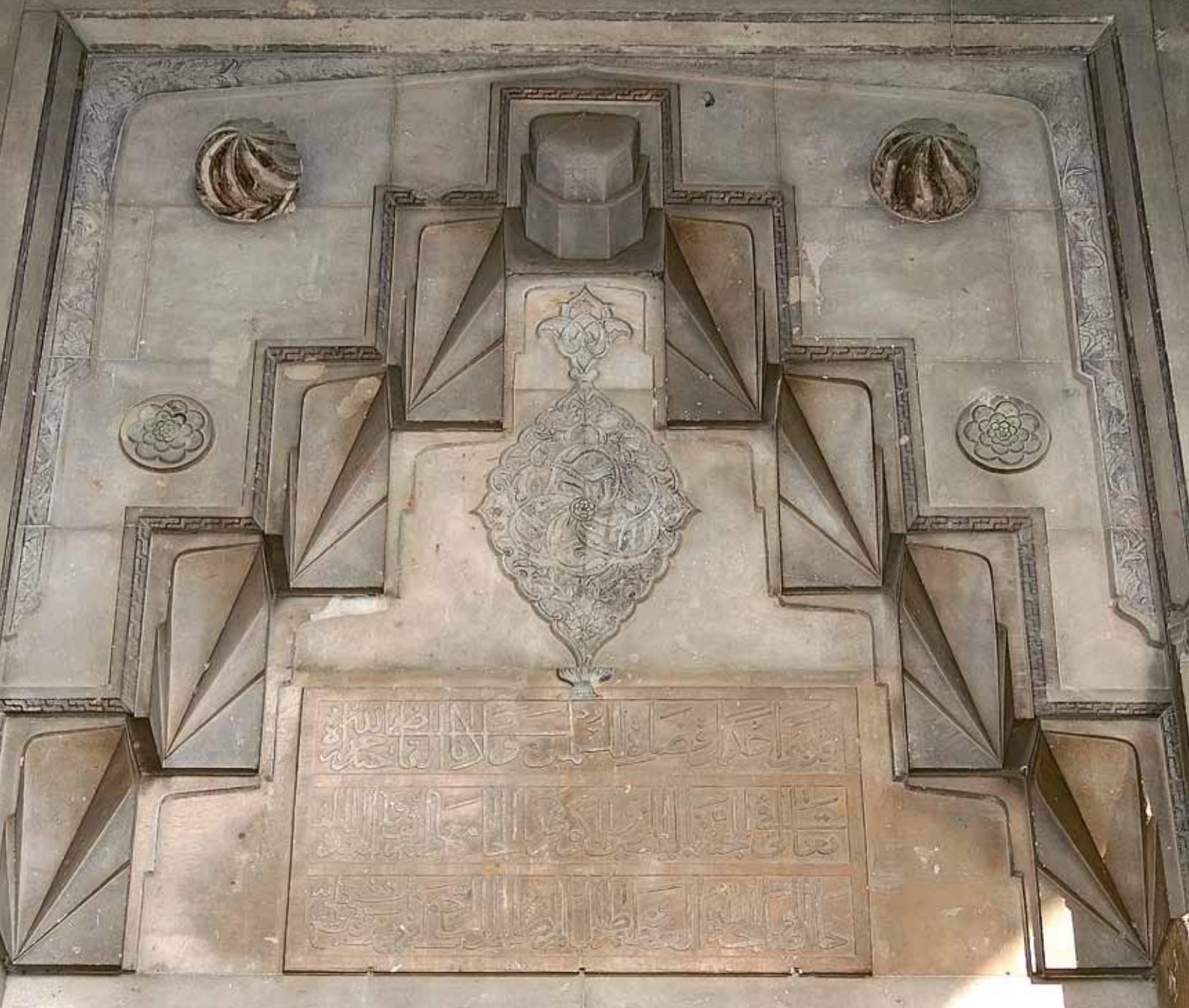
Според камената плоча со натпис, испишан на арапски јазик, а која се наоѓа над самиот влез, џамијата е изградена во 969 (1561/62), од страна на битолскиот кадија Хајдар за кого знаеме само дека потекнува од семејство на освојувачите (поради зборот гази-освојувач во состав на неговото име). Оваа џамија, сместена во некогашниот Овчки пазар, во непосредна близина на монументалниот чифте амам - Дебој и Старата битолска чаршија, всушност е главниот објект во рамките на големиот вакаф на богатиот ктитор. Како и останатите поголеми џамии во Битола од овој период и оваа џамија претставува еднапросторна подкуполна градба со истовремено изграден отворен трем-ливан кој е единствено

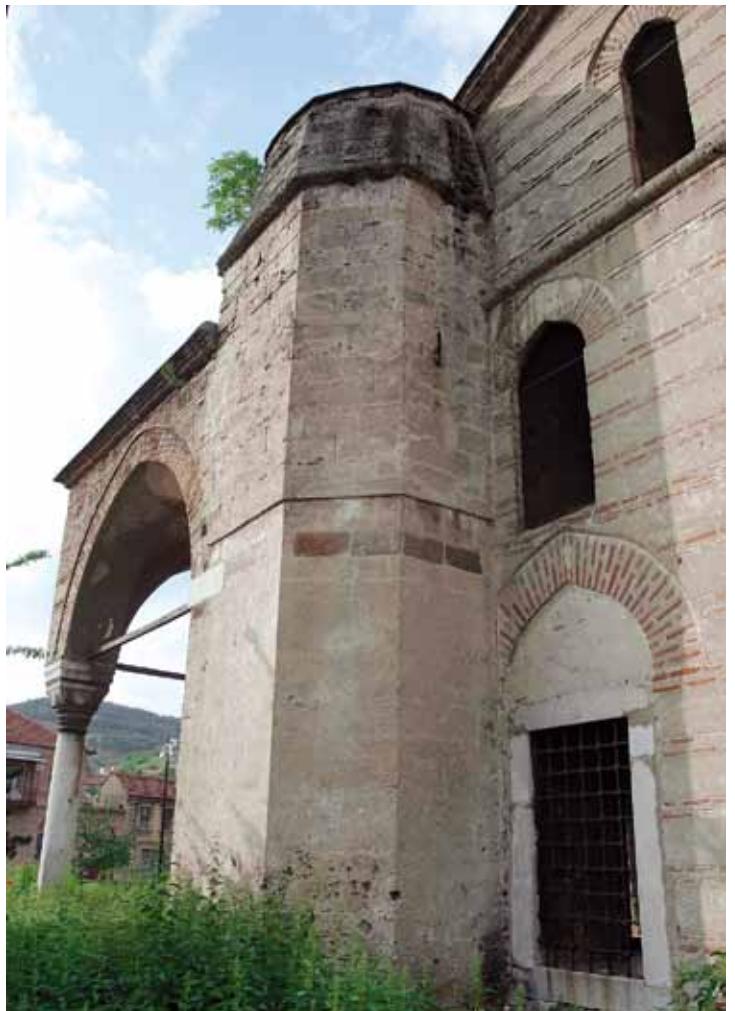
сочуван кај оваа битолска џамија. Основата на молитвениот простор е скоро квадратна, а куполата која е висока 19 м. носена е од 12-страни тамбур, кој лежи на ребристо обработени тромпи.

Поделбата на просторот во отворениот трем-ливан на три травеи е изведена со четири мермерни столба, поврзани со прекршени лакови кои ги носат ниските октогонални тамбури на малите слепи куполи (видливи и од надвор), со кои е засведен секој травеј. Подот на тремот, кај бочните травеи е издигнат, во однос на подот од централниот травеј.

Џамијата е масивна градба, градена во комбинација на обработени камени квадри (малтерисана од надвор) и тули само во хоризонтални редови, со спојници од хидрауличен малтер.

Ако се изземе изгледот на тремот, како и декоративно обработениот мермерен портал и полигоналните ниши на надворешниот северозападен ѕид на џамијата, колористичкиот ефект постигнат со опусот на сидарија, и со радијално поставените тули при обликувањето на лаковите над прозорците, се единствениот украс на екстериерот на објектот. Во интериерот, кој е простран и монументален, сочуван е само михработ - полигонална ниша при врвот украсена со сталактити, а останатиот вообичаен мобилијар не е сочуван (објектот е така затекнат при

конзервацијата и реставрацијата на истиот во текот на 1960/61 год.).

Од сликаната декорација во внатрешноста постојат само бледи траги во горните зони, додека во пониските зони таа е оштетена или сосема уништена. Бојадисаната стилизирана геометриска орнаментика ја среќаваме околу прозорите, арките и тромпите. Декорацијата потекнува од османлиската уметност на 19 век, со елементи слични на декоративната

уметност применета во Анадолија.

Декоративната камена пластика е најзастапена во обработката на михработ и тромпите, додека плиткиот рељеф е присутен најмногу на порталот, капителите и на мимберот.

Дрвената резбана врата е изведена во ба-рељеф. На неа доиминира стилизираниот приказ на арапската буква „елиф“.

Она што оваа цамија ја издвојува од останатите цамији

од овој тип во Битола, па и Македонија, е уникатниот план каде во организацијата на просторот се јавуваат две минариња (денес се сочувани само нивните постаменти).

Оваа монументална цамија, иако нешто помала по димензии од останатите куполни цамији во Битола, според своите идеални пропорции, нивната извонредна хармонија, како и нагласеното скалесто качување на масите во висина, претставува еден од најубавите примероци на зрелиот класичен стил на османлиската сакрална архитектура.

Апсолутно совршенство на пропорциите и монументална едноставност на просторот (интериер и екстериер), се оние карактеристики поради кои голем број на истражувачи ги навеле на помисла дека се работи за една од многуте објекти изградени според проектот на најголемиот турски архитект на класичниот стил Коџа мимар Синан. Точно е дека овој дворски архитект својот најголем успех го постигнал проектирајќи токму ваков тип на мали еднпросторни подкуполни цамији, но за жал, името на оваа цамија не постои во ниту еден од пописите на објекти кои тој ги изградил, ниту пак поседуваме било каков друг релевантен доказ кој би го потврдил ваквото мислење. Тоа ни дава можност да претпоставиме дека овој објект, кој е граден за кадија, а не за дворски велигодостојник, можеби е дело на некој од неговите бројни ученици и соработници кои проектираа и градеа објекти ширум империјата, доследно применувајќи ги пропозициите кои тој ги зацрта при градбата на ваков тип на објекти.

Радмила Петкова

Лит.: А. Андрејевиќ, Исламска монументална уметност XVI века у Југославији, Београд, 1984; К. Томовски, Конзервација и рестаурација Гази Хајдар кадијине цамије у Битолу, Зборник за заштита споменика културе, књ. 13, Југословенски институт за заштита споменика културе, Београд, 1962; К. Томовски К., Цамији во Битола, II - 2, Годишен зборник на Техничкиот факултет, Скопје, 1957.

ДЕБОЈ АМАМ

Чифте амамот ДЕБОЈ во Битола се наоѓал во состав на старата битолска чаршија, но денес, по уништувањето на голем дел од чаршијата, тој се наоѓа на самата нејзина граница.

Постоењето на објекти кои во минатото биле во непосредна близина на Дебојот, како што е Гази Хајдар цамија, урнатата Сингур Чауш цамија, потоа ановите на познатиот Овчи Пазар, остава простор да сметаме дека токму со некои од нив била формирана урбанистички функционална целина: цамија – бања - ан, типична за ориенталните градски средини, со цел задоволување на хигиенските, верските и потребите за сместување првенствено на посетителите на градот, но и на месното население кое живеело во блиските маала кои

границел со чаршијата.

Врз основа на податоците од турските извори, како и конкретно во Битолските кадиски сицили, почнувајќи од 15 век, па се до 1912 год. се јавуваат имиња на десетина амами, чии локации во најголем број случаји не се познати.

Токму за тоа, не може со сигурност да се каже кој од наведените амами покасно го добил називот Дебој - складиште. Доколку е тоа Ески, викан и Атик, односно Стар амам чиј ктитор е газијата Сункур Чауш (дел од објектите од неговиот неговиот вакаф беа во непосредна близина на Дебојот), Дебојот би датирал од 15 век. Но, името на еден др. чифте амам – Алаџа (Шарен) амам повеќе го привлекува нашето внимание, пред се поради тоа што ваквиот назив повеќе би му одговарал на амамот Дебој, не само поради големината и монументалноста, туку и поради неговата богатата и мајсторски изведена декорација. Доколку Алаџа амамот е амамот Дебој негов ктитор, според пишуваните извори е Екселенцијата Ахмед паша.

Вакафнама за имотот на овој паша не е сочувана и поради тоа може само да се претпостави дека се работи за еден од повеќето пashi со исто име кои живеат во текот на 15-16 век, или евентуално за некој беглербег на Румелија.

Иако не постојат прецизни податоци ниту за ктиторот,

ниту за годината на изградбата на овој репрезентативен објект, монументалноста на градбата, сидаријата и пробогатиот украс од сталактити, штуко декорација по сидовите и бројните звездички на куполите, архитектонските карактеристики на објектот согледани со метод на компарација со точно датирани амами од крајот на 15-16 век, укажуваат дека се работи за објект кој припаѓа на златниот век на османлиската архитектура. Амамот, како и сите монументални објекти во наведениот период е граден во алтернација на камени квадри и тули со спојници на хидрауличен малтер кој е користен и за малтерисување на интериерот, што е сосема оправдано со оглед на функцијата на објектот и можноста од оштетувања предизвикани од влага.

Организацијата на просторот во овој двоен (чифте) амам, е следна: женскиот дел, кој е поголем по димензии, побогато украсен и одвоен со сид од машкиот, се состои од: шадрван (голема подкуполна просторија со квадратна форма, со шестострана лантерна во центарот на куполата и шадрван под неа - наменета за гардероба), потоа капалук (наменета за одмор), мејдан (наменета за масажа) и две помали простории, лево и десно од мејданот тешкоти (наменети за депилација), после што следат простории кои припаѓаат на халветод (наменети за капење).
Машкиот дел се состои само од: шадрван (решен на ист начин како и кај женскиот дел), капалук и халвет, кои се помали по димензија.

Неопходниот мобилијар - маси за масажа- губек таш, курни и сл. не е сочуван.
Денес недостасуваат и деловите хазна (резервоар за вода) и ќулхан (ложиште), кои секогаш се заеднички за двета дела, кои беа констатирани во текот на истражувачките работи во 1967 год, при реставрацијата и конзервацијата на амамот.
Инаку, загревањето на амамот се обезбедуваше по принципот на хипокаусти, односно со струење на топол воздух меѓу подовите и сидовите.
Богатиот украс на тромпите, како и фризовите од флорални и геометриски орнаменти на сидовите е од типот на плиток рељеф и е изведен во штуко.
Сите простории се засводени со: куполи носени од

тромпи, полуобличести или огледаласти сводови со звездести отвори кои овозможуваат осветлување на интериерот.

Пред конзервацијата, амамот имаше покрив од турски керамиди, а денес е од поцинкован лим што допринесе разиграната петта фасада да дојде до полн израз.
Во 90-тите год. на 20 век амамот е адаптиран во продажен простор.

Радмила Петкова

Лит.: Р. Петкова, Културно историски споменици во Битола, Битола, 2004 (дел од монографија за градот); К. Томовски, Амамот Дебој во Битола, Зборник посветен на Димче Коцо, Скопје, 1975.

БЕЗИСТЕН

Безистенот, кој беше срце на некогашната голема Битолска чаршија од која денес е сочуван само централниот дел, е сместен во центарот на градот во непосредна близина на цамиите Јени и Исхак Челеби, како и на Saat кулата.

Овој монументален објект посебно се истакнува со своите изразити историски, архитектонско-естетски и ликовни вредности и е еден од ретко сочуваните безистени од овој тип во Македонија.

Прв пат се споменува во втората вакафнама на Исхак Челеби ибн Иса (киторот на Исхак цамија) заверена во Битола во 1508 год., во која легаторот нагласува дека, увакафените 300.000 дирхеми во корист на објектите на неговиот вакаф, треба да се даваат со

лихва од 10% на „...богатите од заштитениот град Битола, кои живеат во куќата на мануфактуриските, наречена Безазистан...“.

Овој, на далеку прочуен безистен по големина и сигурност, претставуваше интерес за бројни патеписци како венецијанскиот пратеник Лоренцо Бернардо (1591 год.), потоа Евлија Челеби, кој престојувал во Битола во 1661 год, Јохан Хан, Ами Буе и други патеписци кои го посетувале градот во 19 и 20 век. Поради непостоење на вакафнама, за изградбата на безистенот, како и за неговиот ктитор дознаваме од еден документ од 18 век, кој се однесува за водење на спор меѓу мутевелиите на два вакафи, од кој произлегува дека ктитор на битолскиот безистен е беглер-бегот на Румелија, дефтердарот и големиот везир Коџа Даут паша Узунчаршили.

Оваа видна личност е позната и како ктитор на Даут пашиниот амам, дарбханата (ковница на пари) и анот на робови во Скопје, потоа на Катлановската бања, како и на бројни др. објекти во состав на неговите вакафи во: Варна, Татар Пазарцик, Јени Шехер, Бурса, Истамбул, Изник и други градови широк пространата Империја.

Имајќи во предвид дека ктиторот починал на крајот на 15 век произлегува дека безистенот во Битола е изграден најдоцна до тој период.

Безистенот е изграден како покриен пазар, првобитно наменет за продавање на скапоценни ткаенини и „без”, а покасно во текот на повеќевековното постоење тој не само што ја менувал намената, туку и се руинирал, дроградувал и обновувал (со археолошките истражувања се констатирани 3 фази на градба, не земајќи ја во предвид неговата адаптацијата во 80-тите години на 20 век). Последните големи интервенции се од крајот на 19 век кога нејверојатно се изведени и барокно решените атики над влезовите. Тој е базиликално решена лонгитудинална градба со неправилна правоаголна форма, долга околу 65 метри, со 3 улици, бројни дуќани и 4 монументални мермерни влеза со масивни железни порти. Ваков распоред на просторот во Безистенот, како и опис на неговиот

изглед, дава во својот патепис од 19 век Ами Буе, кој наведува дека во безистенот има 3 улици и 84 дуќани и дека истиотличи на вистинска тврдина со железни порти и куполи покриени со олово...”. Најстарите делови на безистенот се градени од обработен и полуобработен камен во комбинација со тули само во хоризонтални редови. Во подоцножните периоди се јавува мешана сидарија, на делови само тули, а некаде со тули и камен. Сводовите се полуубличести со зајкнувачки лакови (над улиците) и коритети, различни по форма (зависно од просторот кој го зазема одреден дуќан) се сидани само од тули со варов и хидрауличен малтер. Ентериерот се осветлува со правоаголните прозорци поставени по должина на кривината на сводовите над

секоја од улиците. Се до адаптацијата сводовите беа покриени делумно со таканаречените „турски“ и „солунски“ керамиди, а делумно и со лим. Денес се покриени со лим и видливи се на петтата фасада. Пред адаптацијата улиците беа обложени со калдрма, а секој дуќан имаше свои метални кепенци. Денес овој објект е уреден како современ продажен простор со бројни дуќани на кои не постојат повеќе метални кепенци, туку „сидот“ кон внатрешните улици е решен во комбинација на стакло со дрвени рамки.

Радмила Петкова

Лит.: Р. Момидик, Безистенот во Битола , Научна мисла - Битола 1990, ДНУ, III, Битола, 1990; Д-р. Ј. Хаци-Васильевиќ, Град Битола, Београд ,1911; Фонд-Битолски кадиски сицили [регистри], Историски архив - Битола [необјавен превод].

ЗАНДАН КУЛЕ

Објектот Зандан куле, според типот на кој му припаѓа, е единствен и еден од ретко сочуваните не само во Битола туку и во Македонија.

Кулата, изградена во 1628/29 год., е приватна одбрамбена кула првобитно прислонета до станбен објект (и денес се видливи траги), во рамките на големиот чифлик на битолскиот муфтија Хаџи Махмуд ефендија.

Самата кула е типичен одбрамбен објект за едно семејство, чие постоење е сосема логично ако се земе во предвид дека беше изградена во прилично немирни времиња, на периферијата на еден голем град, крстопат на многу патишта.

Градена е од грубо обработен камен со варов, односно хидрауличен малтер и финално обработена со зарамнети фуги. Има скоро квадратна основа, висина од околу 11 м. и сидови дебели над 1 м. Користењето на тули се јавува само на прекршените лаци над малиот број мали прозорци и на влезот, како и на запчестиот подкровен венец.

Со дрвени меѓукатни конструкции внатрешниот простор функционално е поделен на пет нивоа: сутерен без никакви отвори, освен за вентилација (наменет за чување на поголема количина на намирници), приземје осветлено со еден мал прозор со двојни железни решетки и дрвени капаци (веројатно женски дел во кој се приготвувала храна - постои отворено огниште); потоа меѓукат со висина само од 0,90 м. само со отвори за вентилација (најверојатно складиште за муниција); кат кој е единствено малтерисан простор со два поголеми прозорци со двојни железни решетки, оцак и 2 одводни канали, веројатно санитарен чвор и мијалник (наменет за машкиот дел на фамилијата) и простор над катот со пушкарници (со одбрамбена намена).

Комуникацијата во внатрешноста е овозможена со тесни дрвени скали, додека со надворешноста, со оглед на тоа што малиот изразито низок влез е на висина од околу 2 м. од нивото на теренот, најверојатно била со подвижни скали.

Интересно е да се напомене дека сопственикот на кулата бил познат и учен теолог и писател на верски дела. Тој поседувал голема библиотека. Книгите се чувале во кулата се до 1863/4 год. кога битолскиот валија Хисени паша, користејќи ја својата функција ги зел. Од тогаш им се губи секаква трага.

Оваа кула некои странски автори ја споменуваат под името Кирка баба. Следејќи ги тие податоци, доаѓаме до дел кој се граничи со легенда. Имено, учениот ктитор на кулата кој припаѓал на дервишкиот ред накшибенди, постигнувајќи потполно духовно совершенство една ноќ телесно исчезнал оставајќи ја дервишката наметка „хрка“ (со модификација на зборот се доби името „кирка“). Таа, како реликвија се чувала долго време во кулата и имала чудесна моќ за лечење на разни болести. Местото во дворот на кое исчезнал, до самата кула, каде имало и извор, се сметало за негов гроб, па населението од сите конфесии палело свеќи, почитувајќи го како култно место.

Местото беше оградено долго време и по изградбата на основното училиште во 40-тите год. на 20 век.

Мораме да нагласиме дека кулата името зандан кула не го добила поради тоа што била користена како зандана, односно затвор во турско време, затоа што немало можност да биде тоа бидејќи, според катастарските податоци, се до 1932/3 год., истата беше приватен објект, а потоа имотот, т.е остатокот од чифлигот му бил продаден на Училишниот одбор за изградба на училиште.

До пронаоѓање на релевантни податоци можеме само да претпоставиме дека кулата името го добила или поради таканаречената „Зинданци“, односно „Темна цамија“ во нејзина непосредна близина (стотина метри оддалечена од кулата), или пак поради тоа што и во нејзината внатрешност е темно.

Радмила Петкова

Лит.: Т. Ѓорѓевиќ, Наш народни живот, 3, Београд, 1984; арх. Д. Димитровски, Културно историски споменик „Зандан куле“ - Битола, [Елаборат], Документационен центар на НУ Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Битола- необјавен материјал; М. Теуфиќ, Кратка историја на Битолскиот вилајет..., Битола, 1911 (Историски архив-Битола-необјавен превод).

ХУНКАР ЏАМИЈА

Според натписот кој е поставен над влезот во џамијата, испишан со неправилно сулус писмо во пет реда, дознаваме за годината на градба (X.872/M.1467-68), но и годината на радикалната обнова на џамијата X.1357/M.1941 [што веројатно е грешка затоа што годината X.1357 одговара на M.1938-39 година].
Хункар џамија е изградена како задужбина на Фатих Султан Мехмед Хан (1451-1481). Таа е сместена во

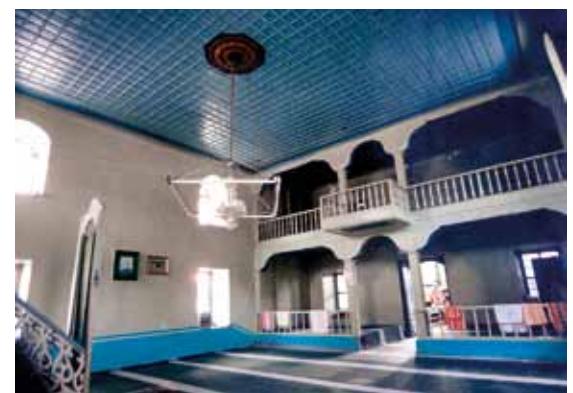
простран двор со бројни постари гробови со надгробни нишани со богата декоративна обработка. Претставува градба со правоаголна основа со димензии 12.70 x 9.38 м. покриена со кров на четири води. Како остаток од автентичната градба е харимот – молитвениот простор, каде старите сидови и формите на прозорите ја имаат зачувано својата оригинална форма и поставеност. Во внатрешноста се наоѓа михработ – ниша со скромна сталактитна декорација. Минбарот и махвилот се подоцна дроградени. Дрвениот таван е веројатно обновен при поправките во 1941 година.

Тремот, кој се наоѓа на северозападната страна, е додаден со подоцнените интервенции и обнови на објектот. Со истражувања е дефинирано дека тремот, носен на десет кружни столбови, е затворен веројатно при поправките на џамијата пред Втората светска војна, односно помеѓу столбовите се поставени девет прозорски отвори и целиот трем е прекриен со истиот кров на џамијата.

Виткото минаре кое е сместено на југо-западната страна од џамијата поставено на квадратно постолје доминира со својата висина и го потенцира вертикалниот акцент на џамијата. Телото на минарето е полигонално кое преку сталактитна декорација преминува во шерефето.

Џамијата иако е со скромни архитектонски и

декоративни елементи, таа е одраз на локалното градителство од втората половина на 15 век каде доминираат чисти и прецизни форми. Во дворот на Фатих Султан Мехмед цамија се наоѓа и турбето на Шабан баба. Турбето е од типот на отворени турбиња со осмоаголна основа. Полигонални столбови кои го формираат турбето се меѓусебно поврзани со засведени лаци. Турбето е градено од добро обработени камени квадри што говори за значењето кое тоа го има односно значењето на личностите кои се во него погребани. Во турбето се сместени два гроба. Од натписот на едниот од нив дознаваме дека му припаѓа на Шабан баба, но не и податок кога тоа е подигнато. Но, според стилските карактеристики со

голема веројатност можеме да констатираме дека тоа е подигнато кон крајот на 18 или во почетокот на 19 век, време кога е подигнато турбето на Каплан Паша во Тирана (Албанија) кое ги поседува истите стилско-архитектонски карактеристики. Постоењето на турбето како и начинот на градењето на минаретот укажуваат на можно постоење на постар култен објект на ова место.

Зоран Павлов

Лит.: M. Z. İbrahimgil, Balkanlar'daki Fatih Sultan Mehmed Camileri, Balkanla'da İslâm Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri, Tiran, Arnavutluk (4-7-Aralık 2003), İstanbul 2006, 513-530; E.H. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavia, III, c.3, İstanbul, 2000, s. 29.

НОВ АМАМ

За настанувањето на Новиот амам во Дебар нема сигурни пишани податоци. Се наоѓа во централното градско подрачје на Дебар, во непосредна близина на чаршијата. На јужната страна на амамот се прилепени низа дуќани што е во контекст на неговата локација - непосредно блиску до градската чаршија. Според стилските особености на амамот, присуството на бароките елементи во камената декорација но и неговата концепцираност, тој се датира во првата половина на 18 век, додека шадрван салата, која беше составен дел од амамот, според применетиот градежен материјал и начинот на сидање евидентно е дека била изградена во 19 век. Во тамбурот на куполата во шадрван салата беа запишани годините

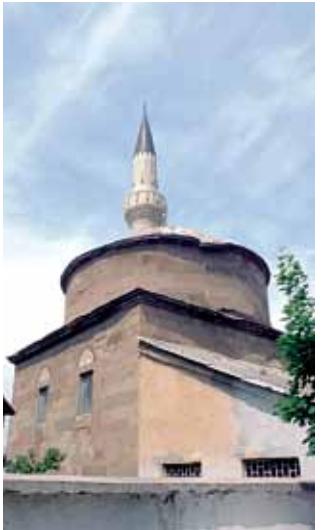
1887 и 1907 што веројатно претставуваат години на некоја поправка или декорирање на објектот. Концепциски и функционално амамот припаѓа на развиениот тип амами. Чистата и јасна просторна и функционална организација на амамот, присуството на спрат со галерија и тамбур во шадрван салата, како и применетиот начин на градба се карактеристики кои зборуваат за искуството на градење и ги формираат и потенцираат вредностите на овој амам. Тој е единствениот кој ги содржи сите неопходни функционални компоненти. Од шадрван салата се влегува во останатите простории од амамот – капалукот - соблекувална односно чекална во зимскиот период, халвет – централното место за капење кое е покриено со купола и во која се наоѓаат четири помали халвети, а на крајниот дел од источната страна е сместен резервоарот за вода – хазна и огништето - кўлхан. Покрај останатото, неговата уникатност се состои и во добро сочуваниот „ѓобек таш“ (камена или мермерна издигната клупа, сместена во средината на амамот), сместен во халветот, а кој воедно претставувал и место за одмор. Покрај архитектонското значење, посебно обележје на амамот му дава и применетата декоративна обработка на камената пластика која е во комбинација на геометриски форми, особено видлива во обработка на курните (лавабоа) и фонтаната (шадрван). Сликаната декорација беше присутна во сводот на тамбурот со богато колоритни флорални и геометриски мотиви. Новиот амам во Дебар е единствениот амам во Македонија кој најдолго ја задржал својата функција, односно тој бил во функција до 1992 година. Денес амамот се користи како уметничка галерија.

Зоран Павлов

Лит.: Ј. Трифуновски, Дебар, антропографски испитувања, Гласник етнографског института Српске Академије Наука, књ. II-III (1953-54), Београд 1957; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimâri eserleri, Jugoslavya, III, Cild, 3. Kitab, Istanbul 1981.

ТАТАР СИНАН БЕГ ЦАМИЈА

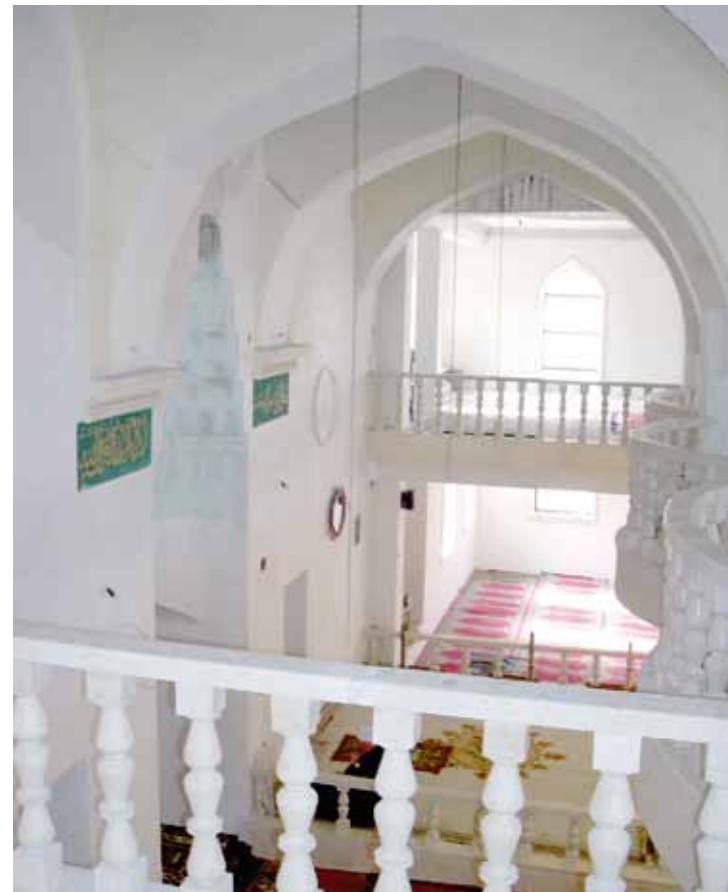
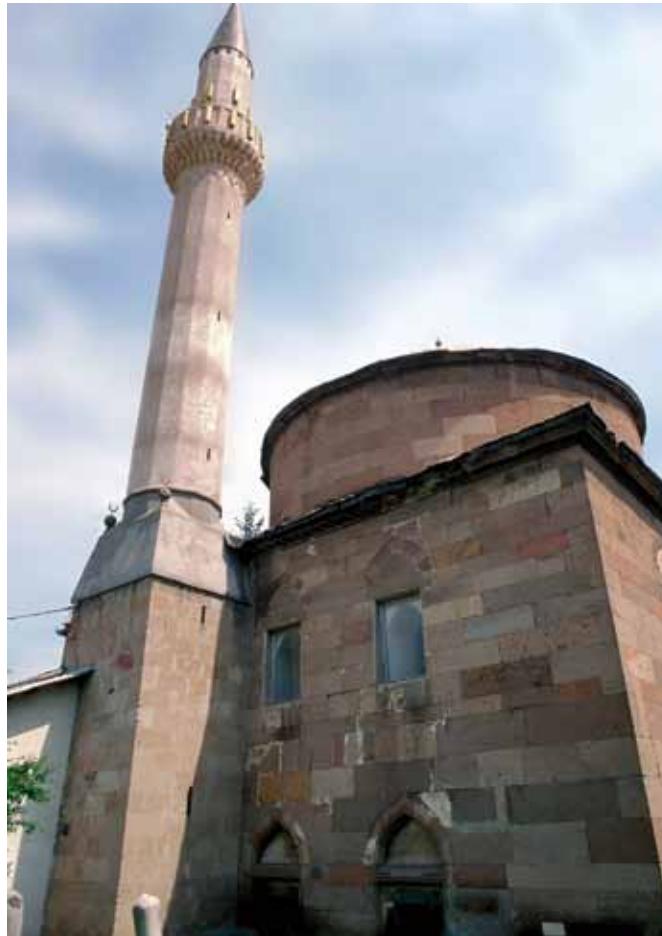
Татар Синан беговата цамија се наоѓа во близина на центарот на Куманово. Изградена е во периодот помеѓу 1520 - 1530 година (според некои податоци 1532 година) како задужбина на Татар Синан бег, за кого засега не располагаме со поцелосни информации.

Првото споменување на цамијата е во 1550 година кога „...селото добило голем муслумански храм, кој

имал свој имам, два муезини и еден прислужник - каим.“ Познатиот патеписец Евлија Челебија, кој во 1660 година поминувал низ Куманово, забележал: „... тоа е каза во рангот на кази од сто и педесет акчи. Местото е украсено со многу реки и искитено со шестотини со керамиди покриени куки. Цамијата што се наоѓа во чаршијата е убава. Тука има текија, медреса, ан, амам, доволен број дуќани и воденици...“. Во натписот на една надгробна плоча во дворот на цамијата стои дека 1659/60 година Хаци Осман Сулејман бил прв мутевелија на оваа цамија. Цамијата претставува еднокуполна градба со трем на северната страна, што претставува основна архитектонска карактеристика на раноосманлиската цамија и еден од најмногубројните типови на цамији во 16 век на Балканот. Преминот од молитвениот дел кон куполата е решен со помош на т.н. фриз на турски триаголници, доста интересно и ретко преодно решение под купола, кое и со појавата на необично високиот тамбур на куполата на цамијата (кој како и кај средишната купола над тремот е кружен и од внатре и од надвор), ја сврстуваат цамијата меѓу најинтересните а воедно и единствен пример со вакво архитектонско решение во Македонија од 16 век.

Во внатрешноста на цамијата се сместени вообичаените елементи присутни во молитвениот

простор – михраб, минбар и махвил кои се одликуваат со едноставност на формите.

Единственоста на цамијата е присутна и во декоративната обработка во плиток рељеф на натпрозорниците од втората зона на прозори од надвор, но и во обработката на надвратникот над главниот влез во молитвениот простор и шерефето, што говори за прецизна мајсторска рака и важноста која била дадена при градбата на овој објект. Флоралните и геометриските орнаменти употребени за декорирање на натпрозорниците од горната зона на прозорите, со своите стилски карактеристики во голема мера потсетуваат на декоративните елементи од црквата Св. Ѓорѓи во Младо Нагоричане, што упатува на можноста дека се работени од локални мајстори.

Целата цамија (исклучувајќи ги нејзините подоцнежни додградби) е градена од добро обработени камени квадри од жолто-каfen камен од реонот на Жеглигово, и на начин ретко применуван при градењето на овој вид објекти во Македонија. Минарето кое му дава вертикален акцент на објектот е сместено на западната страна од цамијата. Тоа не е многу високо, поставено на четириаголен постамент кој продолжува во полигонално тело и се одликува со елегантно изведена сталактитна декорација под шерефето.

Во дворот, западно од цамијата, се наоѓа некропола со поголем број на нишани.

Цамијата, во зависност од потребите, повеќепати е реновирана и проширена со што е нарушен нејзиниот првобитен изглед.

Зоран Павлов

Лит.: А. Андрејевиќ, Исламска монументална уметност 16 века у Југославији (куполне цамије), Београд 1984, 48; Е. Н. Ayverdi, Avrupa da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 86; З. Павлов, Цамијата Татар Синан Бег во Куманово, Ел-Хилал март-април, 1996 год., 6; М. Kiel, Some Little-known Monuments of Ottoman Turkish Architecture in the Macedonia Province: Stip, Kumanovo, Prilep, Strumitsa, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 6-7, İstanbul 1978, 153-178.

АЛИ ПАШИНА ЦАМИЈА

Али паша цамија е сместена во старата охридска чаршија. За годината на нејзината изградба и за нејзиниот ктитор немаме податоци. Според една вакуфнама која датира од 1491 година и во која се споменуваат сарај и вакафи кои му припаѓаат на Али паша можеме да заклучиме дека имало и цамија која го носела неговото име. Според архитектонските карактеристики и едноставноста на формите можеме со сигурност да претпоставиме дека цамијата е подигната кон крајот на 15 или почетокот на 16 век. Во составот на цамијата во 1823 година била подигната и медреса која денес не постои.

Основата на Али Пашина цамија е во форма на квадрат со димензии 15 x 15 м. над која се издига

осмоаголен тамбур а над него, невообичаено, уште еден дванаесетостран тамбур засведен со плитка купола. Преодното решение во внатрешноста на цамијата е решено со помош на тромпи. Сите страни од харимот непрекидно водат кон единствената точка на кубето што ја симболизира единственоста на Аллах и.ш. Потиснатиот кров на куполта, доста тесните отвори на прозорите се карактеристика на локалната градба што говори дека нејзиниот неимар е веројатно од Охрид. Првобитниот трем не е сочуван но следејќи ги аналогите со слични објекти во овој период може да се претпостави дека бил од типот на отворен трам со три мали куполи (веројатно сличен на денешниот). Внатрешноста на цамијата се одликува со единство на просторот, едноставност на формите и доминација на волуменот. Михработ, сместен на југоисточниот ѕид е со единствена форма – вдлабен во ѕидот, без декоративни елементи и врамен во плитко профилирана рамка. Минберот е изработен од камен и на него се појавуват единствените декоративни елементи во целиот внатрешен простор. На горниот дел од минбарот изведени се во плиток рељеф розети и мотивот на чемпрес (кипарис), кој всушност претставува стара и универзална слика со погребна симболика, и истиот може да се смета за типичен мотив од народниот фолклор од крајот на 18 и почетокот на 19 век.

По целата должина на југозападната страна е сместен махвилот кој на свој начин го смирува волуменот во внатрешноста. Остатоците од минарето се наоѓаат до јужната страна од џамијата. Тоа е урнато во 1912 година и до денес не е обновено. Според димензиите на неговата основа станува збор за минаре кое со својата височина и елегантност доминирало во овој дел од охридската чаршија. Градено е од тула и во него се влегувало и од тремот но и од махвилот во џамијата. Она што е особено интересно е податокот за постоење на уште едно минаре во западниот дел од џамијата. На овој податок наведува во својот „Патепис“ Евлија Челеби кој пренесува дека во Охрид постоела џамија со две минариња. Џамијата првобитно имала едно минаре а подоцна Султанот Бајазид II (1481-1512) наредил да се подигне уште едно. Можното постоење на уште едно

минаре го потврдуваат и трагите од постоење на влез на тој дел од џамијат. И самите охриѓани пренесуваат дека во Охрид постоела џамија со две минариња. Доколку ова се прифати, во тој случај Али Пашија џамија е една од ретките џамии со две минариња подигнати на Балканот. Али Пашијата џамија е градена од камен и печена цигла и е меѓу првите џамии која е изградена во Македонија. Целиот харим на џамијата нема никакви форми кои би ја нарушиле неговата целина., доколку се прифати нашата претпоставка, е една од ретките џамии со две минариња на Балканот.

Зоран Павлов

Лит.: М. Ибрахими, Али Пашија џамија во Охрид, Ел-Хилал ноември-декември 1987 год., 12; Е. Н. Ayverdi, Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya, III. Cild, 3. kitab, Istanbul 1981, 136.

ТЕКИЈА ЗЕЈНЕЛ АБЕДИН ПАША

Ова значајно теке кое припаѓа на халветскиот ред дервиши е сместено во непосредна близина на стариот чинар во Охрид.

Според записот кој се чува во охридското теке каде доаѓа пирот Хајати, тие излегуваат како шејхови во 1766 година. По земањето на хиљафет од серескиот карабашишки шејх Јусеин, шејх Мехмед Хајати се упатил кон Охрид, каде по известно време со ферман на Султанот го основа текето и дервишкиот ред Халвети. Текето претставува комплекс составен од повеќе објекти различни по својата намена и значење, но со подеднакво важна улога во социјалниот живот и потребите на верниците.

Теке цамијата е веројатно подигната кон крајот на 16

век како задужбина на Зејнел Абедин паша. Во неа се наоѓаат сите простории неопходни за извршување на верските обреди: семахане, кафе оџак, просторија за молење, гостинска соба. Минарето, кое е запазено во целата своја височина, потекнува од 17 век.

Турбето кое се наоѓа веднаш до влезот во комплексот е градено во две фази. Турбето во кое е погребан Хајати Баба и уште други три гроба е подигнато во 18 век. Истото е обновено во текот на 19 век од страна на шејхот Зекириј во ампир стил. Во овој обновен правоаголен дел се сместени гробовите на девет шејха од текето.

Шадрванот преставува полигонална градба прилепена до западната страна од турбето. Тој ја имал функцијата за земање абдест пред молитва но и на место за релаксација и разговори на дервишите.

Комплексот на текето е надополнет со семејната кука на шејхот (факсимилски обновена кон крајот на 20 век) која со своите амбиентално архитектонски и уметнички вредности (резбани таваници, стари предмети, библиотека со ретки книги...) е неодвоив дел од духовниот и верскиот живот на текето. Во комплексот на текето се и две групи на гробишта – едните веднаш до цамијата и вторите кои припаѓаат на семејството на шејхот и каде се погребани членови на семејството, прислужници и дарители на текето.

Денешниот изглед теќето го добива во текот на 19 век, што го потврдува присуството на елементи од ампир стилот. За време на својот живот Мехмет Хајати дава хиљафет на голем број шејхови во Македонија и Албанија, како резултат на што се отвара едно теке и во Струга. Охридското теке е аситане – центар, на кој му биле подредени братските текии во Струга, Кичево и Штип.

Зоран Павлов

Лит.: Г. Паликушева, Дервишки ред Халвети во Македонија, Зборник на Штипскиот народен музеј I, Штип 1958/59, 105-119; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3 Kitab, İstanbul 1981, 142-144.

ТУРБЕ НА СИНАН ЧЕЛЕБИ

На Плаошник, во непосредна близина на црквата Св.Климент, се наоѓа турбето во кое е погребан Синан Челеби. Турбето во својата архитектонска форма е доста слободно решено, со развиена форма која е диктирана со двата гроба што се наоѓаат во него. Во основа тоа е во форма на буквата „L”, од типот на отворени турбиња, ослонето на квадратни столбови на секој од аглите. Левиот дел од турбето е помал и тука е погребан Хасан Баба а другиот гроб е веројатно на братот на Синан Челеби или можеби неговиот син. Според некои податоци во гробот е погребано детето на Ана Ташула, христијанка, жена на Џеладин бег која го задавила своето дете да не ја прими мусулманската вера. Во просторно поголемиот издолжен простор е сместен гробот на Синан Паша со исклесан надгробен камен со натпис. Според натписот на арапски јазик, над кој се наоѓа украс од стилизиран лист, Синан Челеби умрел на 19 април 1493 година. Денес, оваа надгробна плоча се чува во Заводот и Музеј во Охрид. Турбето кое е единствено од овој тип во Македонија со своето архитектонско решение овозможува негово извонредно поврзување со околниот пејзаж. Тоа претставува култно место на мусулманите и особено е посетено на 6-ти мај (верски празник Х'д'рlez - Ѓурѓовден).

Зоран Павлов

Лит.: К. Томовски, Преглед на позначајните турбиња во Македонија, Годишен Зборник на Технички Факултет, III-3, Скопје 1957/58.

АН

Во центарот на градот сочувани се остатоци од објект со големи димензии. Станува збор за ан, кој за прв пат се споменува во „Патописот“ на Евлија Челеби од 1660/68 година. Челеби опишувајќи го Прилеп како град со десет маала и илјада жители, споменува дека покрај повеќето мезиди и цамиите на Алай бег и Арслан Паша, постоеле и 200 дуќани, амам, ан, медреси и текии. Схулзе-Јена во 1927 година споменува постоење на голем ан познат како Куршумли ан. Она што денес е сочувано е источниот сид од монументалната правоаголна градба, градена од делумно делкан камен и варов малтер. На него се видливи остатоци од 11 мермерни, декоративно обработени отвори во форма на розети што говори за значењето кое го имал овој објект. Но сепак, за неговиот градител, односно донатор, како и за годината на неговото подигање немаме точни податоци, но можеме да препоставиме дека тој е секако подигнат најдоцна во првата половина на 17 век. Натписот кој се наоѓал над влезната врата денес не постои, а податоците за неговата содржина ни ги пренесува Евлија Челеби: „Кога Хевай го запраша светиот дух еден летописец му го рече следното: градбата нека биде полузватворена.“ Денес, остатоците од овој ан претставуваат значајно сведоштво за османлиското градителство во Прилеп.

Зоран Павлов

Лит.: Ayverdi Ekrem H., Osmanli Mimari Eserleri, Yugoslavya, III. Cild, 3. kitab, Istanbul 1981, 152; E. Čelebija, Putopis [Odlomci o Jugoslovenskim zemljama], Svjetlost – Sarajevo 1957, 56; A. Матковски, Македонија во делата на странските патописци, Т. 1-4, Скопје 1992, 423.

МУСТАФА ПАША ЏАМИЈА

Мустафа паша џамија се наоѓа во близина на скопското кале. Од натписот кој се наоѓа над влезната врата дознаваме дека џамијата била подигната во X. 898/M.1492 год. од Мустафа паша (син на Абдулах), везир и една од високите личности на Османлиската држава во времето на Султаните Бајазит II (1481-1512) и Селим I (1512-1520). Подигањето на градбата е потврдено и со вакуфнамата на нејзиниот легатор

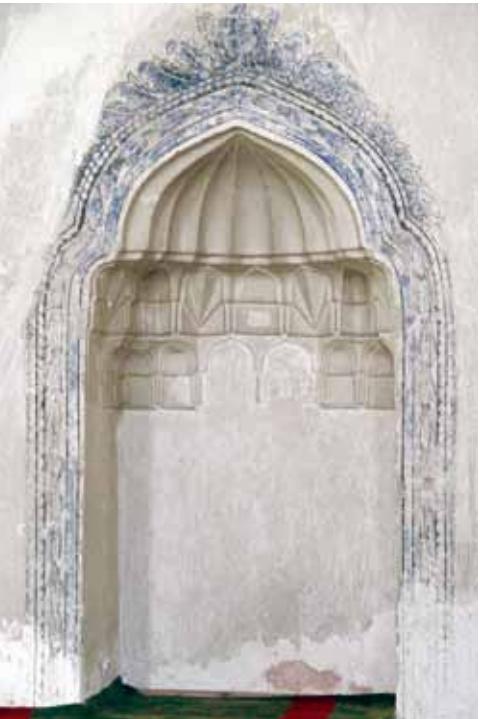
легализирана во X.920/M.1514-15 година. Таа несомнено е една од најубавите исламски сакрални градби на Балканот.

Доминантната положба која ја има џамијата со својата поставеност како и нејзината монументалност овозможуваат таа да биде видлива скоро од сите страни на градот.

Од комплексот на џамијата, во чиј состав имало каравансарај, медреса, имарет, мектеб и турбе, до денес се сочувани само џамијата, турбето и камениот саркофаг на Уми, една од керките на Мустафа паша. Со своите строги и мирни пропорции, со големата купола и виткото минаре, тремот кој се наоѓа на северната страна од џамијата и ја зафаќа целата нејзина широчина и носен од четири мермерни столби со три прекршени лаци и прекриен со три мали куполи, Мустафа паша џамија ги истакнува сите вредности на монументалните објекти настанати во раниот период на османлиското градителство во Македонија. Таа е типичен пример на османлиска еднокуполна градба, со јасно изразена желба за голем простор во кој почнува благо да се нагласува тектонското расчленување ги одразува основните карактеристики на овој објект.

Особено репрезентативен дел на влезната фасада претставува порталот. Тој е врамен во

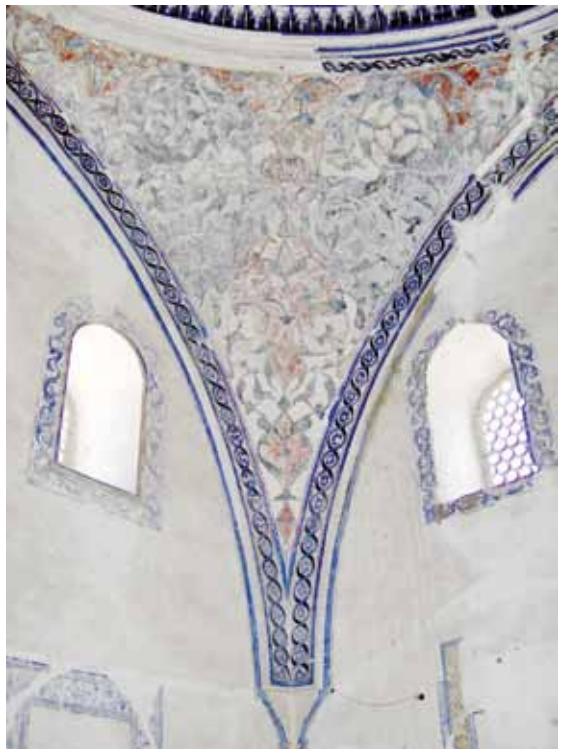

богато профилирана правоаголна рамка чиј врв е украсен со венец од наизманично поставени тролисни мотиви. Целиот портал се одликува со својата монументалност и преставува одраз на уметничкиот дострел во обработката на мермерот. Влезната врата ја сочинуваат две дрвени крила со едноставна декорација работена во плиток рељеф. По вертикалната оска секое од крилата има по три, различни по големина полиња, меѓусебно разделени со метални нити. На најгорните полиња рељефно се испишани текстови од Куранот, додека на останатите делови од дрвените крила со голема прецизност се испреплетени геометриски мотиви изработени во „кундекари“ техника.

Богатата пластична сталактитна декорација предадена во мермер, доаѓа до израз и во обработката на шерефето од минарето, како

и во украсувањето на михработ, минбарот и другите елементи во внатрешноста на цамијата. Геометриските и билните орнаменти се изведени со голема прецизност и умешност. Ентериерот го краси и убаво обработениот дрвен махвил поставен по целата должина на северозападниот сид. Од сликаната орнаментика во ентериерот на Мустафа Паша цамија застапен е претежно декор со растителен карактер. Карактеристиката својствена за декорирање на Османлиските објекти е присутна и кај оваа цамија – многубројните билни орнаменти се насликани со сива боја на плава подлога. На сидовите од харимот се наоѓаат и калиграфски испишани написи (левхи) со цитати од Куранот и имињата „Али и Мухамед“, како и имињата а четири халифи (врховен муслумански поглавар).

Декорацијата на пандантифите е воглавно од времето на поправката на џамијата во 1933 година. Со сондажните истражувања од 1968 година на пандантифите на источниот ѕид, откриени се остатоци на постаро сликарство со користење на руми орнаменти, чии слоеви упатуваат на негово настанување во четири различни временски периоди. Декорацијата е изведена со бескрајна точност во „малакари“ техника, со што е постигната привидна длабочина на мотивот, за разлика од останатите декоративни целини во џамијата кои се изведени со техника на исцртување. Оттука и нејзината стилска невоедначеност но и високо квалитетно ниво. Оригиналните мотиви според своите карактеристики, изборот на темата и употребената техника, припаѓаат на традиционалната Османлиска уметност и декорација од 16 век, што вкупно претставува

најрана слика на декорација на верски објект од Османлискиот период во Македонија. Бујната, ориентално заситена билна орнаментика во Мустафа паша џамија е една од најубавите остварувања во областа на исламското ѕидно сликарство во Македонија, уметничко ниво кое е подеднакво со она кое се негувало во престолнина Истанбул. Оригиналните декоративно изведени калиграфски црти се искористени при реставрацијата на пандантифите на западната страна во 1933 година, но изведени со темпера, во една боја и со бордура која е многу потесна од оригиналната. Податоците за сликарите на оригиналната декорација како и декорацијата од 1933 година не се познати. На севкупната живописност на џамијата придонесува и декоративниот начин на сидање во класичниот клоазоне опус со наизменични редови на камен и

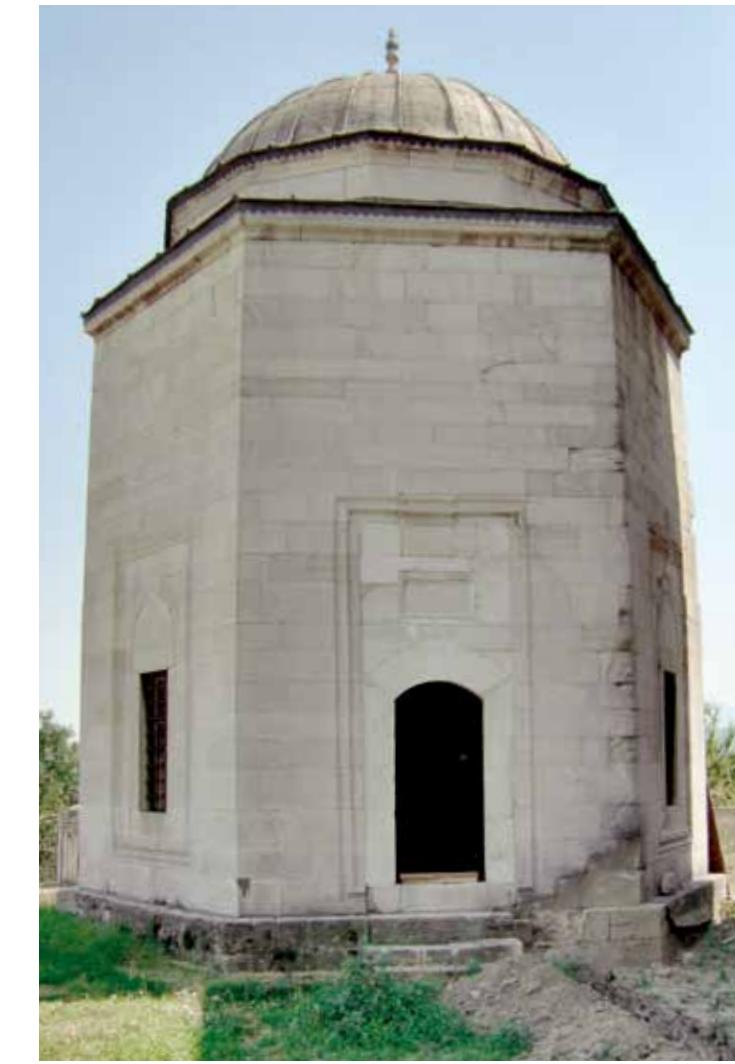
тула, додека за изработка на минарето е користен добро обработен камен.

На источната страна, во комплексот на џамијата се наоѓа турбето на Мустафа паша подигнато во X.925/M.1519 година. Тоа е од типот на затворените турбиња со купола издигната на плиток осмоаголен тамбур (од внатре кружно изведен), додека преминот кон кружната основа на куполата е решен со помош на пандантифи. Во основа турбето е решено шестоаголно, со прозорски отвори поставени на секоја од страните. Саркофагот кој се наоѓа во внатрешноста на турбето е декориран со билни орнаменти предадени во плиток рељеф. Турбето на Мустафа паша завзема значајно место меѓу спомениците од овој вид во Македонија. Она што е особено значајно е надворешната страна турбето која е обложена со бел мермер, со чисти форми на фасадите и профилација застапена единствено во обработка на околупрозорниците и завршните венци.

Во непосредна близина на турбето се наоѓа богато декориран саркофаг за кој се претпоставува дека е гробот на Уми, една од ќерките на Мустафа паша. Камениот саркофаг изобилува со богата билна орнаментика со руми мотиви, како и два калиграфски до совршенство изведени натписи на персиски јазик.

Зоран Павлов

Лит.: И. Здравковиќ, Избор граѓе за проучување споменика исламске архитектуре у Југославији, Београд 1964, 87-89; А. Николовски, К. Балабанов, Д. Ќорнаков, „Мустафа паша џамија“, Споменици на културата на Македонија, Скопје 1980, 52-53; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 262-264; Л. Кумбараши-Богоевиќ, Османлиски споменици во Скопје, Скопје 1998.

СУЛТАН МУРАТ ЏАМИЈА

На мало возвишение, во централниот дел на старо Скопје е сместен споменичкиот комплекс на Султан Муратовата џамија – единствена султанска задужбина во Скопје. Подигната од Султанот Мурат II во X.840/M.1436-37 година. Во текот на своето постоење џамијата повеќепати била опожарена, разурнувана што е запишано на трите натписите кои се наоѓаат над влезната врата. На нив се наведени сите промени кои настанале на џамијата: таа изгорела во 1537 година, по што е обновена од Султанот Сулејман во 1539-42 година. Исто така, џамијата била запалена за време на неверниците во X.1100/M.1689 година, време кога австриските војски предводени од војсководачот

Пиколомини го запалиле цело Скопје. По 23 години, во 1711-12 година, по наредба на Султан Ахмед III џамијата е повторно обновена. Од третиот натпис дознаваме дека последната поправка е извршена во 1912 година по наредба на Султанот Решад.

За првобитниот изглед на Султан Муратовата џамија немаме сигурни податоци, но ценејќи го податокот што станува збор за султанска задужбина со сигурност може да се тврди дека нејзиниот првобитен изглед бил многу пораскошен. По своите архитектонски особености, како една од најголемите скопски џамии, таа се вбројува во најзначајните претставници на Османлиското градителство на Балканот.

Џамијата има базиликална архитектонска форма прекриена со кров на четири води. Внатрешноста е поделена со по три столбови на 3 брода над кои се наоѓа равна дрвена касетирана таваница. Михработ, минбарот и и дрвениот махвил во внатрешноста на џамијата датираат од првата деценија на 20 век. На северозападната страна, во цела широчина на џамијата, се наоѓа трем отворен само од предната страна носен од четири камени столбови со богато декорирани капители. Вертикалниот акцент на објектот го дава виткото минаре кое се наоѓа на западниот агол од џамијата. Градено од добро обработен камен, особено се истакнува со сталактитната декоративна

обработка на шерефето. Живописноста на цамијата ја надополнува и начинот на градба – опус клоазоне. Сидната декорација во Султан Муратова цамија, која ја датираме во 18 век, ги содржи карактеристиките на турската традиционална декорација со чипкасти билни мотиви присутни околу прозорите во внатрешноста на објект. Она што е особено интересно е присуството на пејсажот како декоративен елемент врамен во правоаголни рамки. Како тема се користени примери на профани и верски објекти. Куполната цамија со четири минариња а секое од нив со по три шерефиња, како и воздушесто испакнатите градби на три ката покрај самиот двор на цамијата, насликани над влезната врата во молитвениот простор, во просторот десно од натписот, со голема веројатност се однесуваат на Сулејмание цамија во Истанбул. И мотивот на пејсажот од левата страна на натписот според типологијата на насликаните елементи не упатува на некое од истанбулските маала. Сидното сликарство на цамијата припаѓа на различни временски периоди што подразбира и користење на различни материјали и техники. Според анализите на некои делови од пејсажите и бордурите кои ги одразуваат западните влијанија на сликарскиот пејсаж од 19 век, се претпоставува дека тие се додадени во 1912 година по повод посетата на Султан Решат на Скопје. За мајсторот или мајсторите сликари на сидната декорација немаме податоци. Според изборот на темите на пејсажите, како и способноста за развивање на сликарската перспектива до совершенство, упатува на можноста дека декорацијата која потекнува од 1912 година, е изведена од мајстор сликар кој бил донесен од Анадолија. Системот на сидната декорација во Султан Муратовата цамија, во поглед на темата и композицијата традиционално големи сличности наоѓа во сидната декорација на Иса беговата цамија во Скопје. Споменичкиот комплекс на Султан Муратова цамија го сочинуваат (покрај Султан Муратовата цамија) Турбето на Бикиј Хан, Турбето (гробница) на Али Паша од

Дегестан и Саат кула.

Турбето - семејна гробница на Али-паша од Дегестан се наоѓа покрај источната фасада на Султан Муратовата цамија и е подигнато во X.1188/M.1774. Турбето е од типот на отворените турбиња со купола покриена со олово. Куполата ја носат шест јаки столбови. Во основа е шестоаголно. Зидано е од обработен камен, а како врзувач е користено оловото. На самата фасада е изведен плиток рељеф со претстава на цамија со минаре, едно одделно тордирано минаре и две вази со цвеќиња. Во турбето се сместени два камени саркофага каде се гробовите на жената и ќерката на Али-паша од Дегестан.

На јужната страна од цамијата е сместено Турбето на Бикиј Хан. Според натписот што се наоѓа над самиот влез, Турбето на Бикиј Хан се датира во средината на 16 век (X.964/M.1556-57 год.) Ова турбе е од типот на затворените турбиња, во основа решено квадратно и засведено со купола на тромпи; Градено е од цврст материјал - камен и тула поставени во наизменични редови, со што е постигната живописност на фасадите. Пластичната декорација е застапена во аглите под тромпите во вид на правоаголници поставени еден врз друг. Внатрешноста била декорирана со билни орнаменти за што сведочат фрагментарно зачуваните делови. Во внатрешноста се наоѓаат пет гробници без натписи.

Според својата монументантност, турбето на Бикиј Хан е најголемо од овој вид објекти сочувани во Македонија. Покрај овие значајни споменици, на просторот околу двете турбиња се наоѓа некропола каде се забележливи поголем број надгробни нишани.

Зоран Павлов

Лит.: К. Томовски, Преглед на позначajните турбиња во Македонија, Годишен Зборник на Технички Факултет, III-3, Скопје 1957/58; Л. Кумбараши-Богоевик, Османлиски Споменици во Скопје, Скопје 1998; М. Özer, Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX.y.), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006.

ЈАХЈА ПАША ЦАМИЈА

Цамијата на Јахја Паша, кој бил истакната личност во државата, румелиски беглер-бег, босански санџак-бег, везир и зет на султанот Бајазит II, а известно време управник во Скопје, се наоѓа во северниот дел од градот. Таа е една од најголемите и најрепрезентативните цамии во Скопје. Според натписот испишан на арапски јазик со целли писмо, кој се наоѓа на сводот над главната врата на цамијата таа е подигната во X.909/M.1503-04 година. Истото писмо е користено и за испишување на натписи со цитати од Куранот и записи од текстови од исламската традиција кои се поставени од двете страни на влезот што го зголемува естетскиот впечаток.

Според кажувањето на Евлија Челеби то и остатоците

на самиот објект, првобитно цамијата била подигната како куполна. Таа е со квадратна основа и странични простории (тâбхане), поради што се сврстува во типот на завие цамија. Својата автентичност цамијата ја губи со оштетувањата и обновите кои ги претрпела во текот на своето постоење. Веројатно куполата била урната во пожарот од 1689 година кога цамијата претрпела најголеми оштетувања. Во оваа состојба цамијата останала до 1720 година кога се извршени значајни промени во нејзиниот изглед. При оваа поправка централната купола е заменета со денес видливиот пирамидален кров а пет куполниот трем однадвор е засведен со тоноз.

Тремот, чија широчина била условена од страничните травеи, е носен од шест кружни столба меѓусебно поврзани со прекршени лаци, изработени од бел мермер. На крајниот западен дел од тремот е сместено високо и витко минаре кое со својата елегантност преставува одраз на новиот класичен стил во Османлиската уметност. Со височина од 45 м односно 55 м заедно со ќулахот, претставува највисоко минаре не само во Скопје, туку и меѓу останатите минариња подигнати во Румелија. Евлија Челеби по својата елеганција ова минаре го споредува со едно од минарињата на Аја Софија во Истанбул.

Јахја паша џамија се карактеризира со извонредна пластична декорација, предадена во мермер и камен што ја сврстува меѓу најрепрезентативните џамии од 16 век. Градителот го искажал своето мајсторство при обработката на шерефето од минарето кое е со камени парапетни плочи декоративно перфорирани со полигонални и звездастии мотиви и богато изработената сталактитна декорација под него, чест елемент во османлиското градителство. Постаментот на минарето е со декоративно изработени аголни пиластри со прекршени лаци додека преминот кон виткото шеснаесетостраното тело е изведен со помош на ромбоиди изведени во камен, над што се наоѓа прстен украсен со фриз од инкрустиран руми орнамент

во темно црвена боја изведен до совершенство. Внатрешноста на џамијата со прецизно профилираните михраб и минбар изработени во мермер, збогатени со дрвениот махвил делува впечатливо и го зголемува естетското доживување исполнувајќи го единствениот волумен на молитвениот простор. Особено внимание привлекува изработката на извонредниот портал, кој се одликува со едноставност, пропорционалност и скромност во декорацијата. Засведен е со до совершенство изработени сталактитни орнаменти, и содржи елементи видливи на порталите од монументалните објекти на класичната епоха на Османлиското градителство. На горниот дел од порталот се наоѓа венец од орнаменти предадени

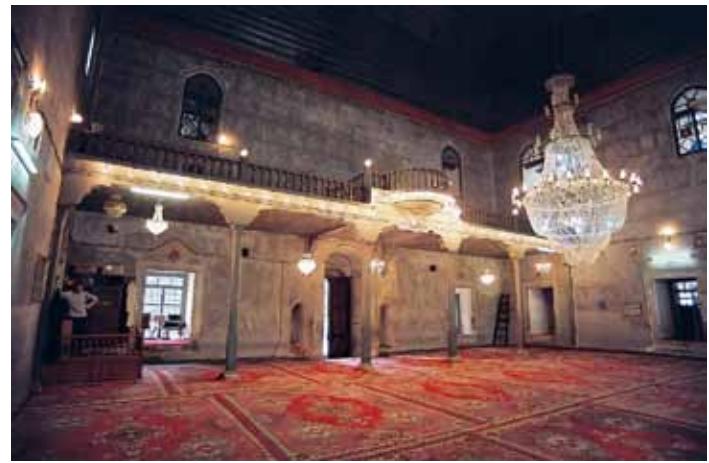
во мермер во стилот „руми“. Истиот начин на концепирањето на порталот можеме да го забележиме нешто порано кај Хатуније џамија во Токат, Турција, од X.890/M.1485-86 година. Автентичните дрвени крила на порталот изработени од ореово дрво преставуваат вистинско уметничко достигнување. Геометриските орнаменти со мотиви на многуаголна арабеска изведени во „күнделекâri“ техника како и калиграфски испишаните ајети од Куранот во горните делови на крилата ја истакнуваат умешноста и прецизната рака на резбарат. Како централен мотив во декорирањето на вратата е употребена десетокрака звезда потенцирана со инкрустација од слонова коска. Впечатокот го надополнуваат и металните богато декорирани пулови и оков поставени при врвот и при дното на вратата.

Сликаната декорација застапена во внатрешноста на џамијата припаѓа на многу подоцнежен период. Сидните површини се декорирани со имитација на мермер. Во квадратното поле на дрвениот таван е насликана стилизирана розета околу која се испреплетени листови. Живописноста во внатрешноста на џамијата ја зголемува и декоративното затварање на прозорските отвори со разнобоен витраж од разни геометриски мотиви.

Во дворот на џамијата се наоѓа шадрван од поново време, а сочувани се и остатоци од отворено турбе, во кое се претпоставува дека е погребан синот на Јахја паша, Мехмед Паша, како и повеќе надгробни споменици - нишани, кои се поставени во задниот дел од дворот.

Зоран Павлов

Лит.: А. Николовски, К. Балабанов, Д. Корнаков, „Јахја паша џамија“, Споменици на културата на Македонија, Скопје 1980, 56; Е. H. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavya, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 289; А. Андрејевиќ, Исламска монументална уметност 16 века у Југославији (куполне џамије), Београд 1984; Л. Кумбараши-Богоевиќ, Османлиски споменици во Скопје, Скопје 1998, 68-75; M. Özer, Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX yy), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006.

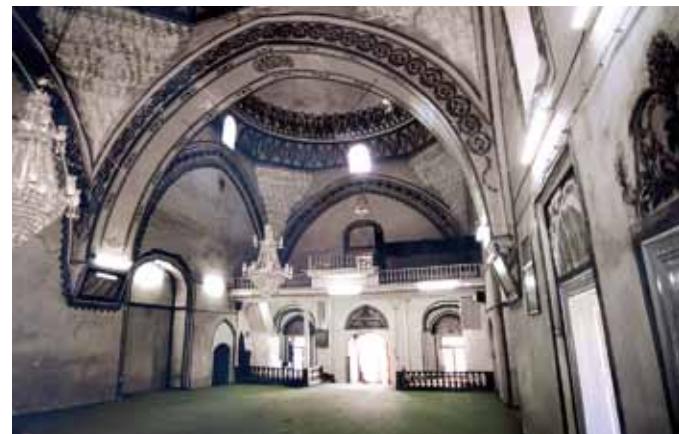
ГАЗИ ИСА БЕГОВА ЏАМИЈА

Иса Беговата џамија која се наоѓа северно од Султан Муратовата џамија и според камената натпис кој се наоѓа над влезната врата дознаваме дека таа е подигната во X.880/M.1475-76 година од страна на Иса бег - третиот крашки војвода, син на Исхак Бег. Од натписот дознаваме дека џамијата е подигната по смртта на нејзиниот легатор, а по негова желба и заповед. На овој објект многу убаво се гледа декоративниот начин на зидањето со камен и опека на начин „ENCANDRE“. Џамијата е масивна градба со две еднакви поткуполни простории, две странични засведени крила (на проширувањето од источната и западната страна по две издолжени куполи) како

и покриен трем со пет кубиња. Двете големи куполи и даваат извонреден изглед на џамијата. Според црно-бели фотографии, тешко е да се зборува за декорацијата пред 1966 година. Според овие фотографии не можеме да зборуваме за употребените материјали, техника и боја. Затоа ќе зборуваме за декорацијата од 1966 година. Над влезната врата на Иса беговата џамија, од двете страни на прозорскиот отвор во правоаголни полиња се насликани слики со пејсажи. Полиња со пејсажи има и меѓу прозорите од вториот ред во тремот. Но, овие слики во голема мера се оштетени. Пејсажите насликаны над порталот се обновени во 1963 година и веројатно претставуваат „Истанбулски сцени“. Во правоаголното поле од десната страна како тема се претставени една еднокуполна џамија и цивилна градба (куќа). Што се однесува до правоаголното поле од левата страна, таму се насликани еден конак, џамија и куќа. Во внатрешноста на џамијата богато се декорирани лачните површини каде има една поред друга три реда на бордури а нивната внатрешност е исполнета со цветни мотиви. Што се однесува до прстените во дното на кубето, лачниот свод,

истакнати се цртежи со т.н. баклава мотиви. Во делот на харимот во дното на двете куполи, во бордурата која е исполнета со декоративни елементи во форма на буквата „У“ насликаны се цветни мотиви. Во секоја од двете куполи, во нивните темиња, е сместена десетокрака, а во неа петокрака звезда, врамени со по два реда бордури во кои се насликаны цветни мотиви. Во декорацијата се употребени мрсни бои во плава, зелена сива и во мала количина црвена и жолта боја.

За постанокот на првата декорација како и за мајсторот на сидната декорација немаме конкретни показатели. Денешната декорација припаѓа на поправките од 1966 година.

Зоран Павлов

Лит.: Г. Елезовиќ, Турски Споменици у Скопју XXX, Гласник Скопског научног друштва, кн. 7-8, број 3-4, Скопје 1930, 167-168; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavya, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 254; Л. Кумбараџи-Богоевиќ, Османлиски Споменици во Скопје, Скопје 1998; М. Özer, Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX yyl), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006.

ИСХАК БЕГ (АЛАЏА) ЏАМИЈА

Џамијата се наоѓа на Бит Пазар и спаѓа во редот на првите градби подигнати од страна на турците. За времето на нејзината изградба како и за нејзиниот градител дознаваме од камениот натпис кој се наоѓа над главниот влез во џамијата. Според натписот кој е испишан на арапски јазик, џамијата е подигната во 1438-39 одина а нејзин ктитор е Исхак бег, прочуен турски крашки војвода и втор султанов наменик во Скопје, син на Паша Јигит бег. Џамијата била проширена во 1519 година од страна на внукот на Исхак бег, Хасан бег, за што дознаваме од натписот кој се наоѓа над малата врата на источниот ѕид. Името Алаџа џамијата веројатно го добила по богатата декорација која ја красела а која денес не е

сочувана.

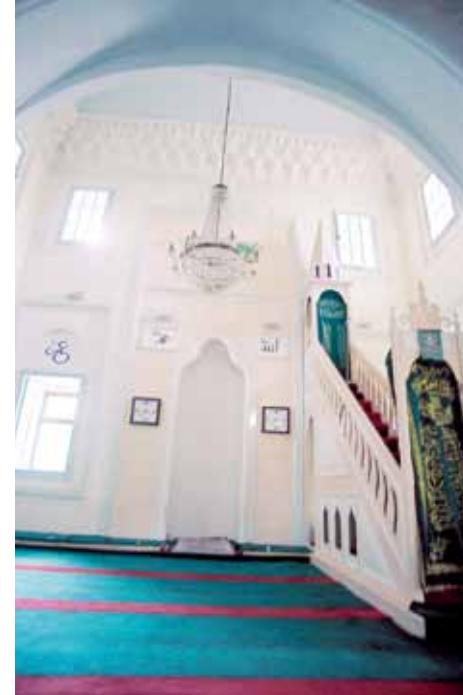
Џамијата на Исхак бег е од типот на завие џамии, со странични проширувања, кои веројатно со подоцнежните поправки стануваат составен дел на молитвениот простор. По целата широчина на северната страна се наоѓа тремот носен од четири масивни камени столба. Молитвениот дел од џамијата како страничните делови од тремот се засведени со куполи додека страничните проширувања и централниот дел од тремот се покриени со полуцилиндрични и коритети сводови.

Богатството од декоративни елементи кои ја краселе џамијата и постоеле се до земјотресот во 1963 година, денес се видливи само фрагментарно на лаците во тремот. Декорација во „руми“ стил беше предадена во плиток рељеф во камен. Богата рељефно предадена декорација се среќава и во внатрешноста на џамијата, на лаците и пандантифите, додека куполата е ребрасто изведена.

Минарето, високо околу 30 м, градено е од добро обработени камени квадри, а вниманието посветено за негова изградба се огледа во перфорираните парапетни плочи од шерефето и богатата сталактитна декорација под него.

Денешниот изглед џамијата го добила со подоцнежните поправки.

Турбето се наоѓа во комплексот на Алаза џамија. Изградено е во првата половина на 15 век. Според податоците што ги дава Евлија Челеби се претпоставува дека во турбето е погребан синот на Исхак бег - Паша бег или како уште го нарекуваат - Дели Паша. Тоа е од типот на затворените турбиња со шестоаголна основа, засведено со купола издигната на осмоаголен тамбур. Зидано е од добро обработени камени квадри. Секоја од страните, како и околупрозорниците се врамени со богато профилирана рамка при што доаѓа до израз плиткорељфната пластика што на објектот му дава посебно естетско значење. Она што ова турбе го издвојува од останатите и го прави единствено на балканските простори (покрај Јени џамија во Битола) е употребата на фаянсни плочки во сина, светло-сина, зелена и тиркизно-зелена боја за декорирање на тамбурот од куполата како и нивно користење за изведување на орнаменти во вид на шестокраки звезди и розети видливи по две на секоја од страните. Покрај турбето во дворот на џамијата се наоѓаат и повеќе стари нишани кои потекнуваат од 16-19 век.

Зоран Павлов

Лит.: А. Николовски, К. Балабанов, Д. Ќорнаков, „Исхак бег џамија”, Споменици на културата на Македонија, Скопје 1980, 49; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavya, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 255-258; Л. Кумбараши-Богоевиќ, Османлиски Споменици во Скопје, Скопје 1998 28-40; М. Özer, Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX.yll), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006.

ХУСЕИН ШАХ ЏАМИЈА

Натписот над влезот во џамијата ни дава податоци за времето на градба X.961/M.1553-54 година како и тоа дека џамијата е подигната од Хусеин Шах, видна личност во турската држава. Во левиот горен агол од овој натписот, во мала квадратна рамка, се наоѓа друг натпис во три реда, испишан со арапско писмо – сулус каде Хусеин Шах се споменува како покоен. Овој натпис, кој бил испишан од Катиг Халил, веројатно ја означува годината на завршувањето на градбата X.985/M.1577-78, од што може да се заклучи дека градбата на џамијата била започната во 1553-54 година а довршена по смртта на Хусеин Шах.

Џамијата е од типот на централнокуполни со квадратна

основа, троделен трем на северната страна и минаре на северозападната страна. Куполата која е прекриена со керамиди поставена е на низок тамбур кој однадвор е осмостран. Преминот од харимот во поткуполнот простор е решен со помош на тромпи.

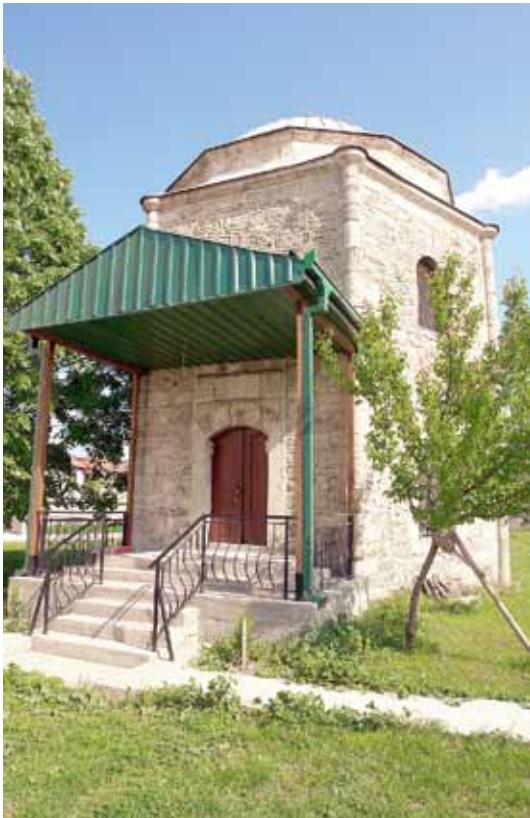
Минарето, кое се наоѓа во западниот агол на џамијата е градено од делкан камен. Под шерефето се наоѓа сталактитна декорација во четири реда.

Материјалот употребен за градба е обработен камен за сидовите и тула која е користена во обликување на прозорците и лаците. Целиот објект бил и малтерисан но со поправките малтерот е отстранет.

Влезот во харимот е едноставен, засведен со полукружна профилирана рамка во која се наоѓа натписот.

Во внатрешноста на харимот, во средината на јужниот сид е сместен михработ кој е врамен во едноставна плитко профолирана правоаголна рамка. Самата михрабна ниша е седмоаголна во основа чиј горен дел завршува со сталактитна декорација во седум реда. Дрвениот минбер, курсот како и дрвениот маџилит кој ја зафаќа целата должина на северната страна, изградени се во поново време и немаат особени естетски вредности. Тромпите се едноставно декорирани со три реда на сталактитна орнаментика. Џамијата на Хусеин Шах е една од ретките примери од овој вид која се сочувала на нашата територија и

заедно со турбето кое се наоѓа во нејзина непосредна близина [од југозападната страна], претставува единствен комплекс. Според натписот кој се наоѓа на турбето дознаваме дека тоа е подигнато за Хусеин Шах кој починал во X.974/M.1566-67 година. Околу овие објекти се наоѓаат и голем број надгробни споменици меѓу кои се наоѓа и гробот на синот на Хусеин Шах, Али Бег (X.1032/M.1622-23).

Од декоративните елементи присутни се едноставните форми на сталактити во изработката на михработ и тромпите во молитвениот простор.

Цамијата Хусеин Шах била опожарена во 1689 година кога Пиколомини го запалил Скопје; оловото со кое била покриена куполата на цамијата било отстрането во X.1160/M.1747-48 година, а оштетена била и за

време на бугарската окупација во 1915 година и во земјотресот од 1963 година. Со конзерваторско-реставраторски работи (1964 год.) за отстранување на штетите од земјотресот куполата на цамијата е прекриена со керамиди, обновен е тремот, обновен е делот од минарето над шерефето, изработени се минбарот, махвилот и курсот во внатрешноста на цамијата и сите сидови во внатрешноста се малтерисани.

Зоран Павлов

Лит.: Л. Кумбараси-Богоевиќ, Османлиски Споменици во Скопје, Скопје 1998; E. H. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 308; M. Özer, Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX y.y), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006.

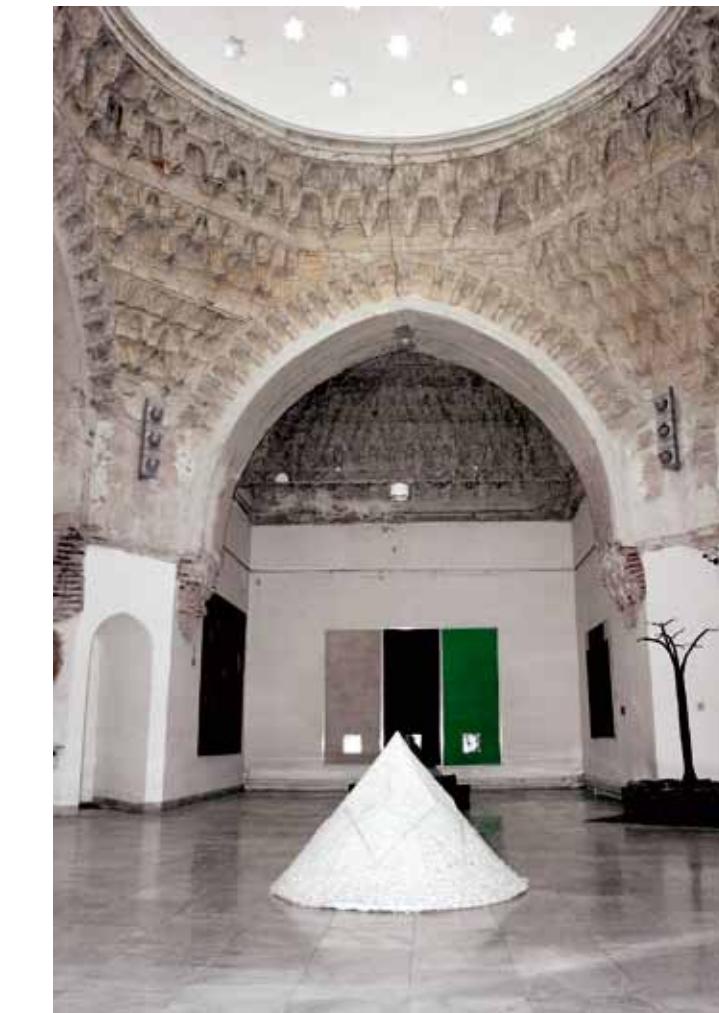
ДАУТ ПАШИН АМАМ

Даут пашиниот амам се наоѓа на на левиот брег на реката Вардар, во непосредна близина на Камениот мост. Изграден во втората половина на XV век како задужбина на Даут паша, кој заземал високи функции во Османлиската држава. Точната година на градењето не ни е позната. Не е зачуван ниту натписот кој бил поставен по неговото завршување. Се претпоставува дека бил изграден во периодот помеѓу 1468 год., кога тој е поставен за румелиски беглербег и 1497 год., период кога тој бил сменил од функцијата голем везир на Румелија. Амамот е од типот на двојните „чифте“ амами. По своите димензии и уметнички вредности претставува ремек дело на монументалната исламска профана архитектура. Поставен е во правецот исток-

запад и во него се сместени дванаесет простории. Функционално, амамот по должина е поделен во два дела – машки и женски. Во машкиот дел се влегувало од западната страна, од улицата која од камениот мост води во чаршијата, а влезот во женскиот дел бил скриен и се наоѓал во споредна улица, од северната страна на објектот. Резервоарот и ложиштето се заеднички и се наоѓале на источната страна. И овој амам, како и останатите, бил граден така да има простории за соблекување, топли простории за капење, ѓобек-таш... Објектот е покриен со поголем број куполи со разни големини кои пленат со својата несиметрична но сосема складна и ритмичка диспозиција. Богатата декорација од сталактитни орнamenti е застапена во премините под куполите и во халветите. Во дел од просториите фрагментарно по должината на сидовите е сочувана декорација во вид на фриз со претстави од стилизирани цветови, предадени во плиток рељеф. Не се знае кога амамот престанал да функционира како амам. Елементите што биле во негова функција – курни, шадрвани, мермерни плочи, денес не се сочувани и истите веројатно се разнесени по престанокот на неговата функција. Со сигурност можеме да претпоставиме дека амамот како и другите објекти во Скопје бил многу оштетуван во војните,

природните катастрофи, како и земјотресот од 1555 год. пожарот на Пиколомини во 1689 год. и земјотресот во 1963 год. По губењето на функцијата амамот служел како магацин.

Се претпоставува дека на местото на амамот првобитно постоела црквата св. Димитрија.

Со обновување на амамот е започнато во 1935/36 год., а од 1948 год. во него е сместена уметничката галерија. Денешната постојана поставка на Галеријата

е формирана во 2000 година како приказ на развојот на македонската ликовна уметност од 14 до 20 век, со акцент на модерното македонско сликарство и скулптура на 20 век.

Зоран Павлов

Лит.: E. H. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 299; Л. Кумбараши-Богоевиќ, Османлиски Споменици во Скопје, Скопје 1998; M. Özer, Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX yy), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006.

ЧИФТЕ АМАМ

Амамот, кој е лоциран во непосредна близина на Сули ан во старата скопска чаршија, подигнат е кон средината на 15 век и е втор по големина амам во Скопје од тој период. Изграден е од страна на третиот краишки војвода Иса бег, а како задужбина се споменува и во вакуфнамата на Иса-беговата џамија од 1531 год.

Чифте амамот е од типот на двојните амами, за чија функција, впрочем, зборува и самото име. Однадвор претставува единствен објект, додека во внатрешноста се потполно одделени два дела кои имаат посебни влезови во кои се наоѓаат простории за бањање на мажи и жени. Над главните простории се наоѓаат две големи куполи, додека халветите и другите простории

се засведени со поголем број мали куполи денес прекриени со лим. Женскиот дел бил сместен во југозападниот дел од објектот, и според својата организациона поставеност потсетува на единичните амами. Машкиот дел го зафаќал североисточниот дел од објектот и според бројот на просториите се разликува од женскиот. Распоредот на просториите во двата дела, односно нивната организација е стандардно поставена и е во зависност од нивната функција – најнапред се влегува во просторијата што е наменета за гардероба и одмор, потоа, преку делумно затоплена просторија, се преминува во просториите за капење. Значењето на амамот е зголемено со богатата сидна декорација присутна во поткуполните простории, односно тромпите и пандантифите. Стилизираните геометриски и билни орнаменти, сталактити и ромбови, кои се предадени со голема прецизност во плиток рељеф, денес се само фрагментарно сочувани во некои од халветите. Преминот во поткуполните простории е решен со карактеристичниот фриз од турски триаголници. И при употребата и присуството на декоративни елементи видлива е разликата помеѓу женскиот и машкиот дел, односно тие се повеќе застапени во машкиот дел. Постоел и посебен простор сместен во

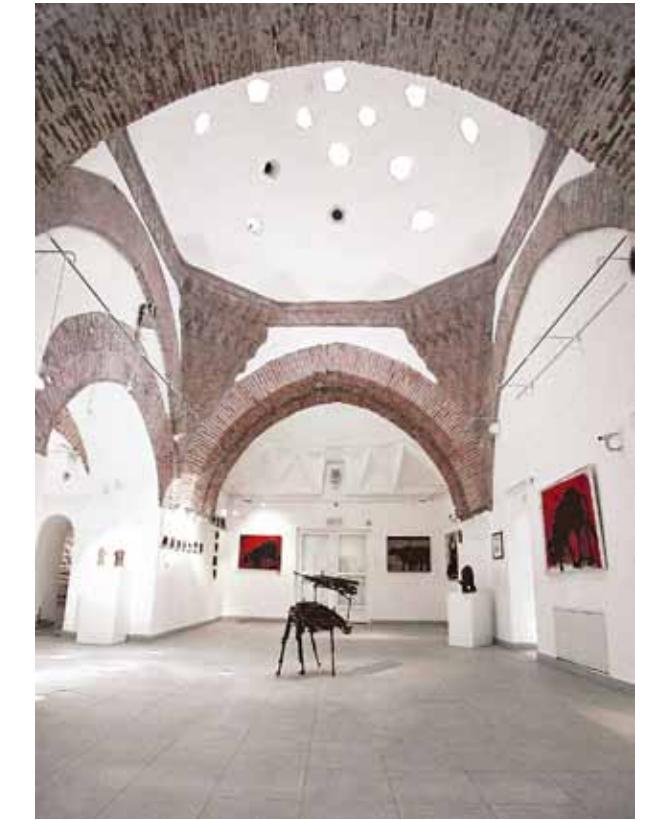

северозападниот дел од амамот наменет за капење на евреите. Тоа бил всушност посебен халвет со базен во кој се обавувало ритуално капење.

Осветлувањето е решено зенитно преку отворите кои се наоѓаат во куполите и преку прозоските отвори кои се наоѓаат под куполите.

Во текот на своето постоење веројатно бил повеќепати оштетуван – во земјотресот од 1555 година кој ја погодил скопската област и во кој биле оштетени повеќе објекти, како и за време на големиот пожар во Скопје од крајот на 17 век кога оштетувањата биле помали. По земјотресот од 1963 год., кога амамот претрпел поголеми оштетувања, била отпочната целосна конзервација на овој амам. Благодарение на солидната градба можеме да констатираме дека

амамот воглавно го задржал својот првобитен изглед, но не ги сочувал елементите редовно присутни во амамите - гобекташ, курни...

Чифте амамот ја изгубил својата функција во 1916/17 год. а неговите простории со одредени преправки за потребите, воглавно се користеле како магацин. Денес во амамот е сместена Уметничката галерија.

Зоран Павлов

Лит.: А. Николовски, К. Балабанов, Д. Корнаков, „Чифте амам”, Споменици на културата на Македонија, Скопје 1980, 49; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 252; Л. Кумбараши-Богоевиќ, Османлиски споменици во Скопје, Скопје 1998, 169-175; М. Özer, Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX.yyl), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006.

КУРШУМЛИ АН

Куршумли ан е еден од најголемите и секако најубав ан сочуван не само во Скопје. Тој се наоѓа во старата скопска чаршија, односно, некогашната железарска чаршија. Тој претставува најголем дострел на османлиската монументална јавна архитектура кај нас. Иако натписот со годината на градба не е сочуван, податоци за анот со точно определена локација добиваме од вакафнамата на неговиот градител Муслихудин Абдул Гани, познат и како Муезин-оца Ал-ма'дина која е легализирана во X.956/M.1549-50 година. Од ова може со сигурност да се констатира дека Куршумли ан е подигнат во првата половина на 16 век, класичниот период на османлиското градителство. Анот кој бил познат

како ан на Муезин оца денешното име „куршумли“ го добива во 19 век по оловниот покривач со кој бил прекриен.

Постојат претпоставки дека анот го сидале дубровчани за своја колонија во Скопје и дека во него биле сместени нивните работилници и магацини. Ова го потврдува значењето кое анот го имал во развојот на трговскиот живот на градот.

Во текот на своето постоење анот бил користен за повеќе намени и ја менувал својата функција. Најпрво служел како ан, се до 1787 година кога е претворен вилаетскиот затвор. Од 1904 до 1912 година повторно ја имал функцијата на ан, додека по Првата Светска војна се користел како склад за оружје за потоа во него да биде сместен лапидариумот на Музејот на Јужна Србија, а од 1955 година лапидариумот на Археолошкиот музеј на Македонија кој се наоѓа во негова непосредна близина. Во летните месеци амбиенталниот простор на анот преставува место каде се изведуваат разни културни настани.

Со својата архитектонска концепција Куршумли ан не се издвојува од останатите анови и караван сараи, градени во сите градски центри.

Тој преставува масивна градба со квадратна основа во чиј средишен дел се наоѓа отворен двор со шадранот со убаво изработена чешма, опкружен со широк

двокатен трем. Многубројните квадратни камени столбови на приземјето и катот од тремот, поврзани со лакови, создаваат интимен амбиент со дворот и шадрванот во него. Има вкупно 60 простории од кои 28 во приземјето и 32 простории на катот. Приземните простории служеле како магацини за сместување на стоки, а просториите на катот за одмор и спиење и во секоја од нив се наоѓа огниште-камин. Куршумли ан делува импозантно и впечатливо и со декоративно градените сидови од добро обработени камени квадри и тула во наизменични редови како и многубројните мали куполи во форма на пирамиди, кои некогаш биле покриени со олово (куршум). Оловото од покривот, по кој анон го добил името, е симннато во Првата Светска војна и употребено за воени цели а објектот бил прекриен со керамиди. Главниот влез на анон, над кој е издаден трем со куполест кров (просторијата на апцијата), се наоѓа на јужната страна, односно страната на чаршијата. Во вториот дел на анон биле изградени простории за сместување на добитокот. Овој дел имал посебен влез од источната страна. Куршумли ан претрпел големи оштетувања за време на земјотресот од 1963 година по што бил целосно обновен. Она што по архитектонската концепција го издвојува Куршумли ан од останатите анови е поставеноста на шталата и помошните простории во посебен двор на сврната страна, кој бил поврзан со посебен влез од источната страна.

Зоран Павлов

Лит.: А. Дероко, *Monumentalna Arhitektura na Teritoriji Jugoslavije iz Vremena Turske Vlasti, Spomenici Arhitekture IX-XVIII veku u Jugoslaviji*, Beograd 1964, 195-228; А. Николовски, К. Балабанов, Д. Ќорнаков, „Куршумли ан”, *Споменици на културата на Македонија*, Скопје 1980, 59-60; Е. Н. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavya*, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 294; Л. Кумбараши-Богоевиќ, *Османлиски споменици во Скопје*, Скопје 1998, 156-160; М. Özer, *Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX y.y)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006.

КАПАН АН

Капан ан, како еден од најстарите анови во Скопје, сместен во старата скопска чаршија, за прв пат е забележан во Опширниот пописен дефтер од 1467-68 година. Изграден е во втората половина на 15 век од страна на познатиот турски војсководач и трет крашки војвода Иса Бег. Анот како градба од цврст материјал со точно определена локација е забележан и во неговата вакуфнама од X.874/M.1469 година. Познатиот патеписец Евлија Челеби овој објект го забележал како ан на Иса Бег. Името Капан го добива веројатно по функцијата која ја обавувал. Тоа доаѓа од зборот каббân што означува голема терезија – кантар на кој се мерела стоката што се носела од надвор и тука се продавала на големо. Ова ја покажува улогата и значењето што овој ан го имал во

трговскиот и економскиот развој на градот. Анот покрај својата основна функција, како место за ноење и чување на стоката, преставувал и место каде се развива багата трговска размена. Стоката која била носена во анот се мерела, складиравала и потоа продавана на трговците. Според начинот на градба и организација на просторот, опкружен од сите страни со дуќани, Капан ан е сличен со останатите анови изградени во Скопје во овој период. Се состои од голем внатрешен двор, околу кој се наоѓаат на два ката, од кои горниот е ослонет на дрвени столбови. Во собите кои се наоѓаат во низа околу сите четири страни, (20 во приземјето и 24 на катот), се влегува директно од тремот. Шталата се наоѓа на источната страна. Анот претставува масивна градба градена од камен и тула во наизменични редови, опус карактеристичен за градбите од овој период. Целиот објект денес е покриен со кров на четири води, прекриен со керамида.

Големите оштетувања кои анот ги претрпел во текот на своето постоење придонеле неговиот денешен изглед да е доста изменет. Капан ан, како и поголемиот број објекти во Скопје, страдал во земјотресот од 1555 год., пожарот од 1689 година како и во земјотресот од 1963 година кога претрпел големи оштетувања. Од првобитниот објект денес се запазени само остатоци во долните партии. Својата функција анот ја обавувал до Втората светска војна. По војната, до земјотресот во 1963 година, на катот од анот биле сместени повеќе фамилии додека приземјето и понатаму се користело како магацински простор. Денес, во просториите на анот се сместени повеќе занаетчиски дуќани, ресторани и др.

Зоран Павлов

Лит.: А. Николовски, К. Балабанов, Д. Ќорнаков, „Капан ан“, Споменици на културата на Македонија, Скопје 1980, 49; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 255; Н. Ничота, Капан ан, Културно наследство, Скопје, 1983, 203; Л. Кумбараси-Богоевиќ, Османлиски споменици во Скопје, Скопје 1998, 152-155; М. Özer, Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX.yıl), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006.

СУЛИ АН

Сместен во срцето на старата Скопска чаршија, во непосредна близина на Чифте амам, Сули ан претставува значајна дело на османлиската профана архитектура. Анот се споменува во вакафнамето на Исхак Бег од X.848/M.1444-45 како негова задужбина и со точно определени граници на локација. Анот кој бил нарекуван и „Стар ан“ името „Сули“ – воден, веројатно го добил по реката Серава која течела покрај него. Тој е еден од неколкуте анови кои се уште постојат во Скопје. Градителот Исхак бег, вториот крашки војвода го завештал овој имот на Алаци цамијата во Скопје. Неговата местоположба – близината на Мурат пашина цамија и Чифте амам,

ововозможува формирање на една карактеристична урбана целина, каде до израз доаѓаат потребите на населението – одмор, хигиена и посветеноста кон бога.

Сули ан спаѓа во групата на двокатни анови со отворен квадратен двор околу кој се наоѓаат трим носен од масивни квадратни столбови. Приземните простории служеле за сместување на стоката (магацини), а на северната страна била сместена штала, додека просториите на катот се користеле за преноќиште на трговците и патниците. Бројот на просториите на приземјето изнесува 27 а на катот 30 и во секоја од нив се наоѓа оџак за затоплување на патниците. Објектот е граден од камен и тула во опус клоазоне и со своето архитектонско решение потсетува на Куршумли ан.

Неговата поставеност во чаршијата условила влегување од два влеза – единиот од страната на реката Серава, а другиот кој бил главен од самата чаршија.

Во текот на своето опстојување анот бил повеќе ерати оштетуван – во земјотресот од 1555 година, тешко оштетен за време на пожарот подметнат од австрискиот војсководител Пиколомини во 1689 година, по што анот бил обновуван но ја губел

својата оригиналност. Последите оштетувања беа во земјотресот од 1963 година кога анон беше речиси целосно урнат, а по превземените конзерваторско-реставраторски интервенции го добива денешниот изглед.

Обемните обнови превземени по катастрофалните оштетувања оневозможуваат да ја согледаме неговата првобитна форма и покривна конструкција. Својата функција анон ја губи кон крајот на 19 век по што тој се користи како магацински простор односно простор за некои занаетчиски работилници. Денес

во просторите на Сули ан е сместен Факултетот за Ликовни уметности, а во еден негов дел е Музејот на Старата чаршија како депанданс на Музејот на Град Скопје.

Зоран Павлов

Лит.: Г. Елезовиќ, Турски Споменици, кн. X св. 1 [1348 – 1520], Српска Кралевска Академија, Београд 1940; А. Николовски, К. Балабанов, Д. Корнаков, „Сули ан“, Споменици на културата на Македонија, Скопје 1980, 48; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 295-296; Л. Кумбараји-Боговиќ, Османлиски споменици во Скопје, Скопје 1998, 149-151; М. Özer, Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX y.y), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006.

БЕЗИСТЕН

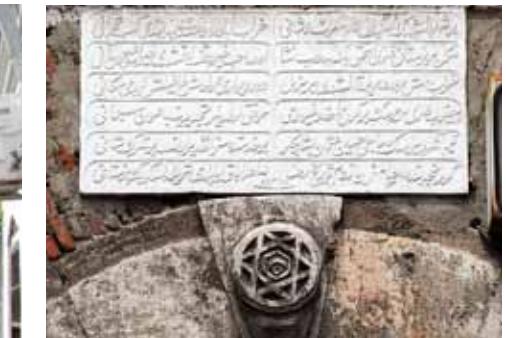
Сместен во старата скопска чаршија, опкружен со голем број мали дуќани, безистенот претставувал центар на трговскиот живот во градот околу кој се формирала чаршијата. Првобитниот безистен бил уништен во катастрофалниот пожар од 1689 година, кога страдале и поголемиот број монументални објекти во чаршијата. Објектот кој денес постои е подигнат на темелите на првобитниот безистен кој се споменува во вакафнамето на Иса бег од 1469 година како задужбина на неговиот татко Исхак бег. Подигањето на безистенот од страна на Исхак бег е потврдено и со натписот поставен над еден во влезовите во безистенот. Според него, безистенот го соградил Гази Исхак бег, краишки војвода и султанов намесник во Скопје, а последната негова обнова е

направена од страна на Хаџи Хусеин, Осман и Јашар бег во 1899-1900 година.

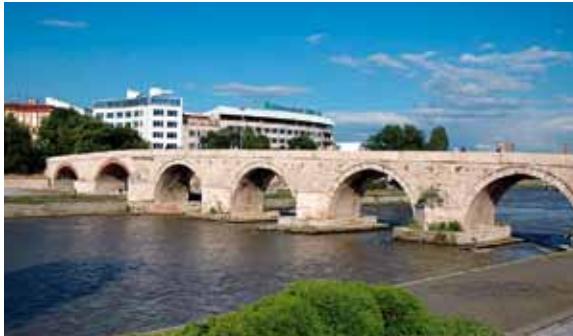
За постоењето на безистенот и неговиот изглед дознаваме од патеписните белешки на Хаџи Калфа од 1650 година, Евлија Челеби од 1660-68 година и патописот на Едвард Браун од 1669 година каде тој е фален и споменуван како правоаголна градба засведена со шест куполи носени на масивни столбови и четири влеза на секоја од страните. Ова е потврдено и со цртежот на Еванс од 1885 година каде безистенот е претставен во урнатини но со препознатлива архитектонска форма. Начинот на градење бил идентичен со другите монументални градби од османлиската архитектура од 15 и 16 век во Скопје, со наизменично редење на камен и неколку реда тули со што се постигнала декоративност во сидањето. По својата архитектонска концепција безистенот наликувал на Бруса безистенот во Сараево (Босна и Херцеговина) подигнат во почетокот на 16 век. Остатоците од старата градба – сидови и темели, кои се откриени при санационите интервенции во 1964-65 година кога се извршени и последните поправки по последиците од земјотресот од 1963 година, видливи се и денес во некои од дуќаните. Денешниот објект, подигнат на темелите на старата градба, е сосема различен од првобитниот. Во неговата внатрешност се наоѓаат поголем број двокатни дуќани кои ги поврзуваат отворени коридори. Во средишниот дел од безистенот, каде се наоѓаат двата столба, подигнати се два одвоени двокатни објекти. Сите дуќани се покриени со кров на две води. Денес во безистенот се сместени повеќе трговски дуќани, галерии, чајцилници. И покрај едноставната форма и слабата градежна техника, тој ја задржал својата улога и вредност во состав на чаршијата.

Зоран Павлов

Лит.: А. Николовски, К. Балабанов, Д. Ќорнаков, "Безистен", Споменици на културата на Македонија, Скопје 1980, 66; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavya, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 296; Л. Кумбараши-Боговиќ, Османлиски споменици во Скопје, Скопје 1998; М. Özer, Üsküp'te Türk Mimarisi [XIV-XIX yy], Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006.

КАМЕН МОСТ

Камениот мост – симбол на градот Скопје, е изграден на р. Вардар и директно го поврзува стариот и новиот дел од градот. Со должина од околу 220 м и широчина од нешто повеќе од 6 м тој претставува еден од важните урбанистички обележја на градот. Како што наведува познатиот патеписец Евлија Челеби, мостот е подигнат во втората половина на 15 век во време на владеење на Султанот Мехмед II Освојувач (1451-1481), но, постојат претпоставки дека сепак мостот е постар, односно бил подигнат во првата половина на 15 век за време на Султанот Мурат II (1421-1451). Последното се поткрепува со тоа што на источната страна од мостот постоела плоча на која биле испишани податоците за времето на подигањето. Во прилог на ова верување е

и записот во вакуфнамата на Иса-беговата џамија од 1469 година, каде за прв пат се споменува Камениот мост и каде е запишано дека тој е подигнат за време на Султанот Мурат II. Иако мостот, кој отсекогаш предизвикувал воодушевување и често е споменуван во патеписите на повеќето патеписци, податоци за неговиот градител немаме.

Во текот на своето постоење мостот повеќепати бил оштетуван и обновуван, но во основа го има сочувано својот првобитен изглед.

Според натписот поставен во 1909 година на стражарницата на мостот, а кој постоел се до земјотресот во 1963 година, една од поправките била во врска со посетата на Мехмед V, односно неговиот син Решад II. Како резултат од зголемениот сообраќај извршено е проширување при што била отстранета оригиналната камена ограда и мостот е проширен со пешачки патеки од двете страни, носени од метална конструкција. При тоа била отстранета и оригиналната калдрма. Од истиот натпис дознаваме и дека мостот го изградил Султанот Мурат II а проширувањето го наредил Султанот Решад.

Со својата извонредна градежна техника, стилски особености и карактеристични декоративни елементи, Камениот мост во Скопје претставува карактеристичен пример на османлиска градба, односно ги има сите елементи на еден турски мост. Тој претставува едно од најмонументалните дела на османлиската архитектура во Македонија и го отсликува периодот на големиот развиток на османлиското градителство од 15-16 век. Мостот лежи на масивни камени столбови меѓусебно поврзани со 13 полукружни лаци. На секој од столбовите од двете страни на мостот се наоѓаат т.н. мамузи наменети за заштита на мостот од уривање при надоаѓање на реката. Граден е од добро обработени травертински камени блокови. Сводовите на четири од лаците се изведени од тула, додека останатите се изведени во камен. Средишниот столб, во својата

внатрешност има две простории чија функција е да го намали оптоварувањето на столбот, но и како заштита на мостот за што сведочат отворите – пушкарници во секоја од нив. Во средишниот дел од мостот се наоѓа михрабна ниша-стражарница која се истакнува со прецизно изработената сталактитна декорација. Од спротивната страна на михрабната ниша се наоѓа проширување во форма на балкон носен од обработени камени конзоли, кој се користел за одмор на умрните минувачи. Естетското обликување на мостот е надополнето со камената пластика декоративно предадена во форма на розети, карактеристични за османлиската уметност од 15 и 16 век а поставени на неколку од лаците на мостот. Со археолошките истражувања преземени на левиот

брег на р. Вардар откриени се остатоци од мост кој се датирани во периодот 527 - 535 година, периодот на Византискиот император Јустинијан, што говори за континуитетот во постоењето на мостот. Денешниот изглед на мостот се должи на обновата изведена во периодот од 1992 до 2004 година, кога на мостот е вратена автентичната камена ограда со што тој го добива првобитниот сјај.

Зоран Павлов

Лит.: Н. Катаниќ, М. Гојковиќ, Граѓа за проучавање старих камених мостова и акведуката у Србији, Македонији и Црној Гори, Београд 1961, 117-132; А. Николовски, К. Балабанов, Д. Корнаков, "Камениот мост на реката Вардар", Споменици на културата на Македонија, Скопје 1980, 46-47; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 300-302; Л. Кумбараши-Богоевик, Османлиски споменици во Скопје, Скопје 1998;

ХАЛВЕТИ ТЕКЕ

Сместено во стариот дел од градот, во непосредна близина на центарот, Халвети текето во Струга претставува значаен споменик на Османлиската култура. Не постои натпис со точниот датум на неговото формирање, но според кажувањата, текето било основано од страна на Хасан Баба (Асан Деде) кој бил истакнат дервиш во Струга, а халифе добил од пир Хајати од Охрид во почетокот на 18 век.

Текијата е од типот на ахшаб градби. Претставува повеќепросоторен објект со мали димензии простории кои функционално го оправдуваат своето постоење. Објектот се состои од следниве простории: семахане (простор за намаз), кафе-оџак (просторија за разговор), јаз-оџаги (летен простор) и мисафирхана (приемна соба за гости). Сите простории се покриени со четвороводен кров поделен во два дела.

Влезот во текето е од неовообичаената јужна страна каде што се наоѓа и минарето. Тоа е изработено од добро обработени камени квадри а изградено е веројатно (според натписот кој се наоѓа на неговото тело) во 1922 година.

Во внатрешноста на молитвениот простор сочувана е оригиналната дрвена купола.

Со своите културни и естетски вредности Халвети теке претставува типичен пример на османлиската градба од 18 и почетокот на 19 век.

Зоран Павлов

Лит.: Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 241; Исламска заедница и нејзините институции, Скопје 1997, 85-86.

ОРТА ЏАМИЈА

Џамијата Дурак Ефенди претставува едноставен провинцијски тип на еднокуполна џамија. Од натписот кој се наоѓа над влезната врата и е испишан со нефис писмо во десет полиња, дознаваме дека џамијата ја подигнал Дурак Ефенди во X.1015/M.1606-07 година. Без сомнение, Орта џамија своето име го добила по местоположбата на која се наоѓа - помеѓу тврдината и долниот град. Во пописниот дефтер од 1573 година

се споменуваат имињата на две џамии во Струмица: старата џамија на Султан Мурад Хан и Новата џамија. Молитвениот простор, кој е со димензии $11,80 \times 11,80$ м засведен е со купола носена на пандантифи. Куполата која е издигната на осмоаголен тамбур, денес е покриена со турска керамида.

Осветлувањето на внатрешноста е преку прозорските отвори поставени во два реда на секоја од страните. Со својата форма се издаваат прозорите во долната зона на северозападната страна во тромот – тие се правоаголни и се сместени во високи кружни михрабски ниши, кои завршуваат со декоративна сталактитна орнаментика во пет реда. Овој пример на сместување на прозорски отвори во просторот на михрабието е редок а можеби и единствен на просторот на Македонија. Оригиналниот трем, кој денес не постои, бил дрвен и поставен по целата должина на северозападната и североисточната фасада.

Минарето кое се наоѓа на западната страна од џамијата е изградено е во триесетите години на 20 век (исто како и кровот и оградата на џамијата). Поставено е на квадратен постамент кој преминува во кружно тело збогатено со шерефето оградено со перфорирани парапетни плочи. Опусот на градба е провинцијски производ на комбинација од грубо обработеки

гранитни блокови, со местимично вметнување на тули и обработен камен бигор на аглите. Овој опус е присутен кај малите цркви од струмичкиот регион изградени во периодот на Османлиското владеење во 16 и 17 век.

Во внатрешноста на џамијата, на јужниот сид, сместен е михработ во вид на полукружна ниша засведена со богато декорирана сталактитна орнаментика во пет реда. Минберот и махвилот не се сочувани.

Од декоративните елементи, запазена е рељефната обработка на михработ во молитвениот дел, како и сталактитните орнаменти на михрабите на северниот сид во тромет.

Во внатрешноста на објектот не се видливи траги од сликана декорација.

При заштитни интервенции на џамијата кои биле превземени во 1984 година извршени се и сондажни археолошки истражувања при што, биле пронајдени остатоци од црква како и фрески кои потекнуваат од 12 век, со што се потврдила тезата дека џамијата била подигната на старо култно место.

Во Списокот на џамии, текии, месциди и друго, кои во текот на Првата светска војна биле користени за воени цели, е наведено дека Орта џамија е оштетена во 1912 година од страна на Бугарските војски а оловниот покрив од куполата кој тежел 10.000 кг бил украден во 1914 година. Џамијата подоцна била реновирана од Бугарите и користена како магацин за разни продукти.

Зоран Павлов

Лит.: M. Kiel, Somme Little-known Monuments of Ottoman Turkish Architecture in the Macedonia Province: Stip, Kumanovo, Prilep, Strumitsa, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 6-7, İstanbul 1978, 153-178; E. H. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri - Yugoslavya, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 242; М. Стаменова, Прелиминарен Извештај од Археолошкото истражување на локалитетот Орта џамија во Струмица, Зборник на трудови, Завод за Заштита на Спомениците на Културата, Природните Реткости и Музеј - Струмица, Струмица 1989, с. 351-375.

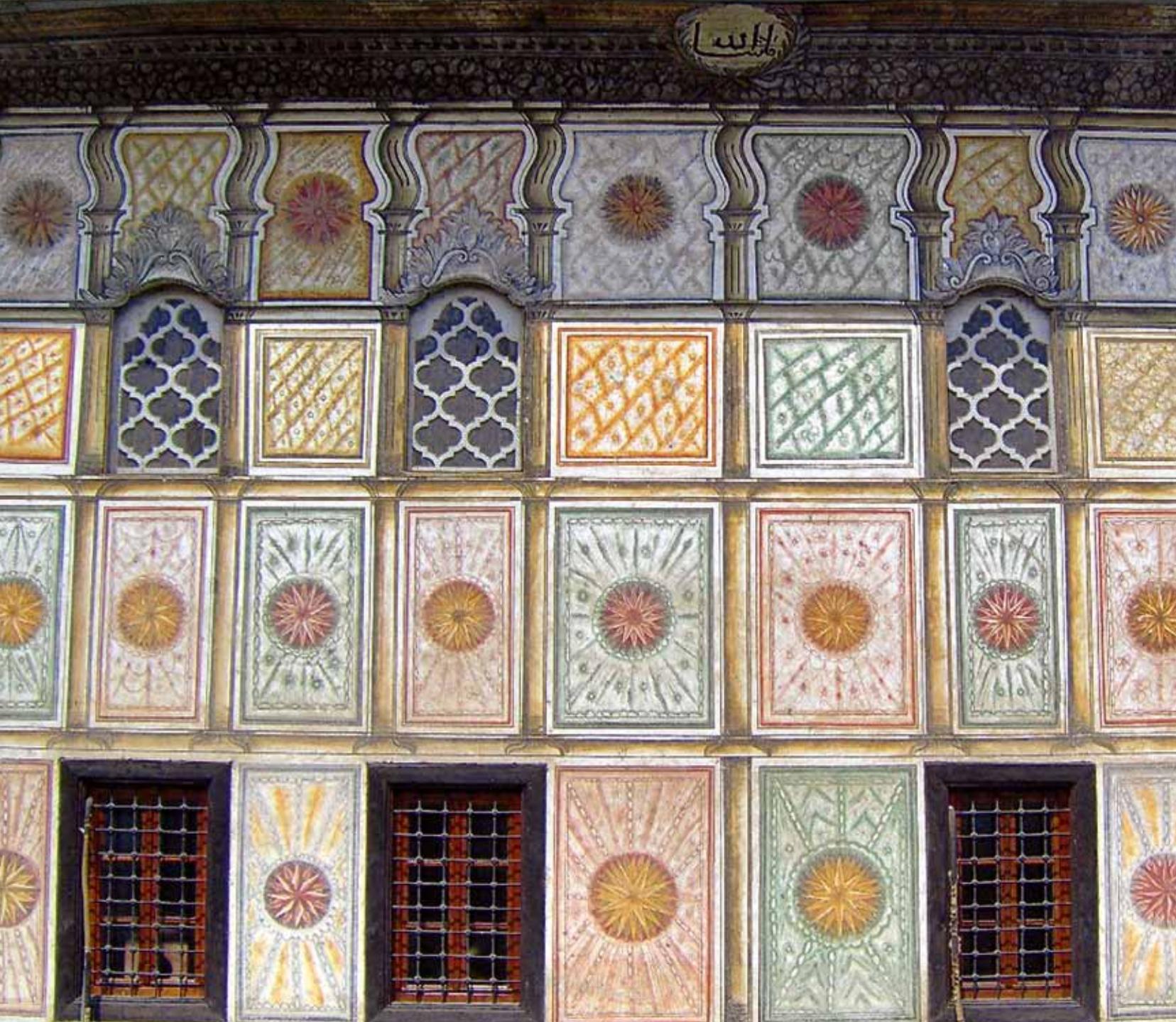
ШАРЕНА (АЛАЏА) ЏАМИЈА

Шарена џамија е меѓу најубавите објекти од исламската верска архитектура, запазени во Тетово од времето кога тоа било во составот на Османлиското царство. Лоцирана е на десната страна на р.Пена, во непосредна близина на центарот на градот. Според науката, џамијата е подигната во 17 век (во научната јавност постојат различни мислења околу нејзиното датирање - од 1495 год. па се до

17 век). Според други сознанија, Шарена џамија била подигната во 1564 год. а ктитори биле сестрите Хуршиде и Менсуре кои се доселиле во Тетово од Анадолија. По смртта Хуршиде била погребана во дворот на џамијата, но не се знае која година. Но, од натписот кој постои над влезната врата во џамијата, дознаваме дека денешната архитектонска форма, која потекнува од првата половина на 19 век и е обликувана врз темелите на друг постар објект, е подигната од страна на Абдурахман паша. Најверојатно дека станува збор за џамијата која при опожарувањето на градот при крајот на 17 век била разурната и веројатно го носела истото име - „Алаџа“. Од ова произлегува дека денешната „Шарена џамија“ во Тетово не е изградена во 17 век, како што стои во некои наши трудови, туку тој век би се однесувал на постарата џамија, која, како што дознаваме од цитираните стихови од плочата, била до темел разурната.

Шарената џамија е од типот на еднокуполните простории со трем од влезната страна. Се карактеризира со складност на волуменот, површините и линиите, елементи видливи во класичниот период на Османлиската архитектура. Она со што се издвојува оваа џамија од останатите е нејзиниот живопис изведен во средината на 19 век. Декорирањето на џамијата Абдурахман паша им

го доверил на мајстори од Дебар, веројатно истите мајстори кои работеле и во Арабати Баба теке, кои ги насликале шарите со мрсни бои. На источната, северната и јужната фасада во четири реда се насликани вертикално поставени правоаголни полиња во фреско техника кои имитираат мермерна оплата, меѓусебно издвоени со насликаны столбови кои во последниот ред под кровниот венец се во форма на буквата „S“, во чиј средишен дел се насликаны кружни звездасти мотиви.

Централниот простор е со квадратна основа над која

е оформена слепа купола однадвор невидлива, со извонредна сликазана декорација. На источната страна во внатрешноста на џамијата се сместени михработ, во чиј горен дел на седум кружни полиња се испишани лехви со стихови од Коранот, и мимбарот. Тие се изработени од бел мермер со прецизно изведено богатство од декоративни елементи во плиток рељеф. На западната страна се наоѓа махвилот кој на неовообичаен начин е во форма на три независни полукружни балкона. Сидната декорација во внатрешноста и на фасадите на Шарена џамија, која

ја датираме во 19 век, ги содржи карактеристиките на турската традиционална декорација. Силно изразените стилизирани мотиви со билна и геометриска орнаментика, изведени се со интензивен колорит. Во претставување на билните орнаменти цртежот е чист и инвентивен, без напнатост и монотонија. Декорацијата во која учествуваат разни материјали: дрво, штука, камен и тула е озбилна, со фино чувство за мера. Во целата внатрешност покрај изобилството од живописни геометрички и билни орнаменти, застапен е и пејзажот каде како мотив се користени

препознатливи градски мотиви од престолницата Истанбул. Од ликовните претстави особено внимание привлекува претставувањето на Мека, што е редок, а можеби и единствен пример на претставување на ова светилиште на просторот на југоисточна Европа. Одредени сличности во карактерот на ова сликарство кое носи белези на левантскиот барок, содржи декорацијата во Ејуп паша џамијата во Нови Пазар (1836) во Србија. Двоспратниот трем кој ја зафаќа целата широчина на објектот, е носен од профилирани столбови, и

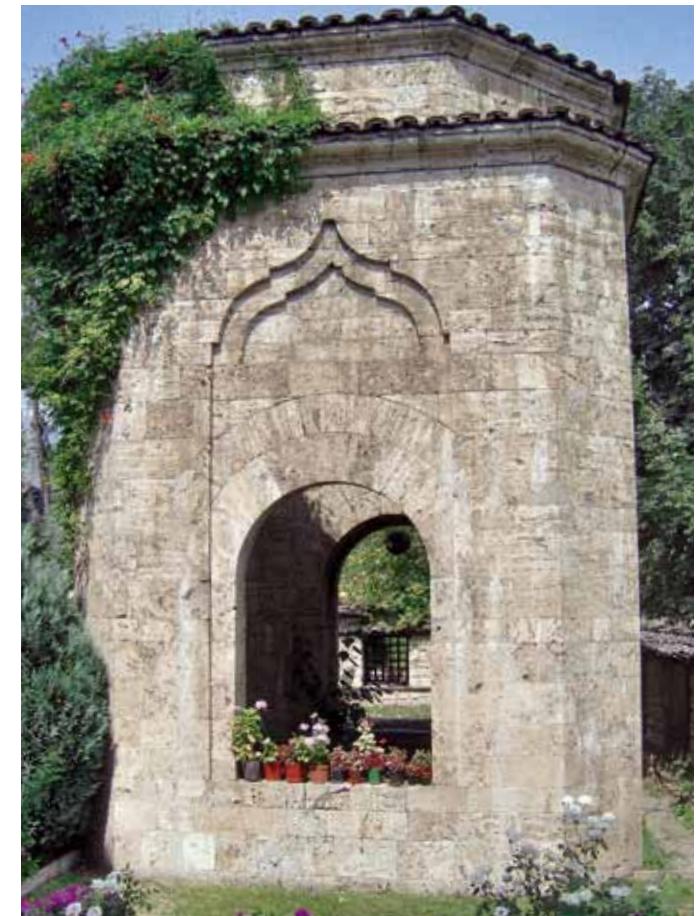
декоративно обработен со стилизирани флорални и геометрички орнаменти. Во тремот, над влезниот портал е сместен и веќе споменатиот натпис со тоѓата година на подигањето на оваа џамија. Северно и јужно од влезот се наоѓа по еден помошен михраб. Целиот објект е покриен со четвороводен кров, покриен со турска керамида. Минарето во основа е шестострано, со едно шерефе под кое има богата сталактитна декорација, и е сместено на јужната страна од џамијата. Осветлувањето на внатрешноста на објектот е преку прозорските отвори поставени на секоја од страните во два реда по четири. Истите се затворени од внатрешната и надворешната страна со богата орнаментирани транзени кои ја зголемуваат убавината на целиот објект.

Северозападно од џамијата е сместено турбе во кое се претпоставува дека е погребана Хуршиде Ханум. Припаѓа на отворениот тип турбиња, во основа има форма на неправилен осмоаголник, градено е од камен. Подигнато е во 16 век (не постојат пишани податоци). Со своите хармонични пропорции го надополнува урбанистичкиот амбиент на Шарена џамија. Според архитектонските специфики се претпоставува дека било засведено со купола. Иако не постои натпис за неговата изградба, се претпоставува дека би можело да бид подигнато во текот на 16 век.

Шарената џамија со архитектонски интересно изведеното турбе, на својствен начин украсената чешма и оградниот сид, сочинуваат единствен уметнички вреден комплекс.

Зоран Павлов

Лит.: М. Мујезиновиќ, „Натпис на Шарено-пашинија џамији у Тетово“, Исламска мисао, год. III, бр. 30, Сарајево, 1981; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri - Yugoslavya, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 75; Ѓ. Мильковиќ, К. Аручи, „За натписот на Шарена џамија во Тетово“, Музејски гласник бр. 5, Скопје 1982, 69; М. Z. İbrahimgil, „Kalkandelen (Tetovo) Alaca - Paşa camii“, Vakıflar Dergisi XXVI, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Анкара 1997.

АРАБАТИ БАБА ТЕЌЕ

Најдобро сочуваното дервишко теке во Тетово е Арабати баба теке кое припаѓа на дервишкиот ред бектеши, еден од најзначајните дервишки редови на Балканот. Нивното име е поврзано со нивниот основач и старешина (пир) Хаци Бекташ Вели од Анадолија, кој починал во 738/1337-38 година.

Текијата во Тетово, е сместена во западниот дел од градот, во подножјето на Шар Планина. За времето на градење немаме сигурни податоци и не поседуваме ниеден историски документ. Една од претпоставките е и можноста текето да е основано кон крајот на 16 век од Серсем Али Баба, првак на бекташкиот ред, кој по краткиот престо во текето во Диметока (Грција) бил преместен во Тетово (1538) од каде во 1548 година

заминува за Анадолија каде и умрел. Се наведува и податокот дека тој умрел во 977/1569 година и дека е погребан во Тетово. Неговото турбе во текијата постои и денес но не е сигурно дали е подигнато како спомен на него или тоа е неговиот гроб.

Според легендата, која датира од 18 век, текето го изградил Арабати Баба, а податокот што текето го носи неговото име упатува дека тоа веројатно постоело и пред годината на смртта на Арабати Баба - 1780.

Текијата е реновирана во времето на Реџеп Паша (припадник на мокното семејство тетовски паши кој за прв пат се споменува во 1770 година) и неговиот син Абдурахман Паша околу 1800-1820 година.

Дервишкото теке „Серсем Али Баба“ претставува најдобро сочувано дервишко теке во Македонија. Објектите во текето претставуваат карактеристичен регионален тип на градби со масивни зидови во приземјето и бондрук конструкција на катот. Тоа претставува комплекс од верски објекти (објекти за ибадет), како и станбени и економски згради, чија функционалност се надоврзува, сместени во простран двор и оградени со високи камени зидови. Комуникацијата на комплексот е остварена преку влезовите кои се наоѓаат на секоја од страните и кои имаат свое име и функција: теке капија – главниот влез во текијата кој се наоѓа на северната страна;

на источната страна е најголемата капија (харман капија) користена за потребите на економскиот дел од комплексот; на јужната страна капијата која води во бавчата - бахче капија; и мала капија, која се наоѓа на западната страна служи за влегување во бавчата од костени.

Објектите кои до денес се сочувани се поделени на два вида: објекти за верски обреди и за сместување на дервишите и бабата (турбе, месцит, семахане, куќата на шејхот) и објекти кои служеле за домашната економија и за секојдневни потреби (мисафирхана, шадрван, куќата на Фатима, кујна, плевна, штала и др.).

ТУРБЕТО на Серсем Али Баба, сместено во северниот дел од комплексот, е од затворен тип, со дванаесетострана основа и истото е подигнато во втората половина на 18 век. Во посебна простираја, источно од турбето на Серсем Али Баба е сместен гробот на Реџеп Паша (1238/1822-23), кој привлекува големо внимание со надземниот поклопец – кубурлук изработен од мермер и богато декориран со флорални орнаменти каде се видливи елементи на барокот.

Пред овие турбиња се наоѓа уште еден објект во кој се сместени 11 гробови на Баби меѓу кои се наоѓа и гробот на единствена жена погребана во текијата - Фатима, ќерка на Реџеп Паша која, според годината на нишанот, умрела во 1245/1829-30 година. До источниот ѕид од турбето е сместен **МЕЈДАНОТ** - мал отворен чардак каде Бабата официјално ги примал гостите кои доаѓале во текето.

КУШК ХАНЕ (дервиш хане), објект поставен западно од турбето, кој во зимскиот период се користел за обреди и живеење, разговор меѓу дервишите и гостите. Сочуван е во целост.

Гробот на Арабати Баба е сместен на јужната страна од Кушк хането, во посебно ограден дел. На нишанот поставен над кубурлукот е запишана и годината на неговата смрт 1194/1780-81. Над гробот на Арабати Баба во 1228/1813-14 година се насликаны две фрески

- пејзажи на кои се претставени „Таџ Махал“ и „Султан Ахмед цамија“ во Истанбул, и истите се дело на уметникот Зерзе Хаки.

МЕСЦИДОТ (богомолката, ибадет хане) сместена во близина на северниот влез и има квадратна основа. Составен е од два дела: место за верски обреди (харим) и трем. Внатрешноста на харимот е засведена со слепа дрвена купола богато украсена со декоративни елементи во штуко техника. Таа е поделена со 12 стилизирани палмини дрвја кои се спојуваат во центарот на куполата каде е сместена богато декорирана розета со растителни елементи. Во долната зона се претставени конусни вази со разновидни цветови на кои се поставени бисерни бројаници, симбол на трпението и оданоста кон бога.

Самиот изглед на месцидот укажува дека истиот е повеќе пати реновиран. Според натписот-нефес кој се наоѓа над влезот месцидот го подигнал Реџеп Паша во 1200/1785-86 година. Од **СЕМАХАНЕТО** кое се наоѓало северно од месцидот се сочувани само остатоци.

КУЌАТА НА ФАТИМА (плавата кула) е подигната за болната ќерка на Реџеп Паша и е еден од ретките објекти сочуван во својата првобитна состојба. Има квадратна основа со по една простираја на приземје и кат. Простиријата во приземјето, која служела за подготовкa на храна и во која се наоѓа и огниште, е засведена со купола делумно украсена со штуко декорација. Внатрешноста на катот е богато декорирана со фреско декорација насликана од Зерзе Хаки во 1229/1813-14 година – со прецизен цртеж насликани вази со цвеќе, флорални орнаменти, како и повеќе кораби пред еден сарај насликани во медаљон и дрвена таваница со централо поставена резбана розета. Од симболите можеме да го издвоиме лавот кој е насликан над влезот во горниот кат на кулата, кој се поистоветува и го симболизира четвртиот халиф во муслиманството – пророкот Али, кој всушност е „заштитник“ на бектешите.

Со својата репрезентативност се издвојува гостинскиот конак МИСАФИРХАНАТА, двоспратна градба, и еден од најсочуваните и најубави објекти од целиот комплекс, што укажува на изградените естетски критериуми но и на економските можности на текото. Особено до израз доаѓа умешноста во обработката на дрвото, преку беспрекорно изведените розети во гостинскиот конак каде до перфекција се предадени префинетите чувства на копаничарите во презентирање на флорални мотиви, до богатството од елементи и форми употребени во декорирањето. Според кажувања, конакот го подигнал во првата половина на 18 век Абдурахман Паша и истиот служел како хarem. Поред конакот е сочуван и еден дел од кошевите за пченка.

Централно место во комплексот на текото завзема ШАДРВАНОТ кој има правоаголна основа и е поделен на два дела. Тој се одликува со својата архитектура, елеганција на пропорциите и богатството на пластична декорација и третирање на деталите. Првиот дел, диванхне, служел за одмор и разговор, со централно поставена седмоаголна фонтана изработена од мермер и миндери околу неа. Вториот дел, семахане, е наменет за ритуални обреди. Двокрилните дрвени врати поставени на влезот и помеѓу диванхането и семахането, како и објектот во целина се карактеризираат со извонредна комбинацијата од резба (барельеф) во дрво со позлата и сликана декорација.

Посебно внимание со својата монументалност завзема КУЈНАТА – трпезарија, но како значајни би ги издвоиле и ГОЛЕМАТА ЧЕШМА која според натписот е изградена од Реџеп Паша во 1205/1790-91 година, МАЛАТА ЧЕШМА богато декорирана со натписи-нефес на секоја од страните, и подигната во 1260/1844-45 година во чест на Абдурахман Паша, како и многуте гробови сместени во делот кај турбето и во северо-источниот агол од комплексот на чии нишани се многу декоративно - калиграфски беспрекорно испишани текстови во нефес писмо, кои го комплетираат духовното и уметничкото богатство на комплексот.

Имајќи го во предвид употребениот материјал за градба, декорацијата предадена во резба, мотивите, техниката на сликање, со голема веројатност можеме да претпоставиме дека мајсторите биле од Мала Река (торбеши) кои поседувале специфична техника на градење и декорација. Сликаната декорација во текото има големи сличности со декорацијата во Шарена цамија во Тетово, и наведува на претпоставката дека е изработена од исти мајстори.

Дервишите се одржале во текото до 1912 година, и се до 1941 година тоа не се користело за верски обреди. Истите се обновуваат во периодот од 1941-1945 година кога текото е дефинитивно напуштено од страна на дервишите. Од 1994 година во текото се повторно сместени членови од дервишкиот ред на бектешите.

Зоран Павлов

Лит.: E. Hakkı Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya, III.cild 3.kitab, İstanbul 1981, 78-80; M. İbrahimgil, Makedonya'da Tekke Mimarisi ve Özelikleri, Art Turc/Turkish Art, 10e Congre's International d'art Turc, september 17-23 1995, Geneve 1999, 369-379; Г. Паликрушева, К. Томовски, Текиите во Македонија, Архитектурата на почвата на Македонија, Макропроект „Историја на културата на Македонија“, книга 9, Скопје 2000, 207-211; В. Цветановски, Арабати Баба Тека во Тетово, Тетово 2000.

СТАР ТУРСКИ АМАМ

Единствениот сочуван турски амам во Тетово е сместен на левиот брег на реката Пена, nasпроти Шарената цамија со која сочинува значаен споменички комплекс. Тој претставува значаен белег на османлиската градска култура кој во минатото играл важна улога во социјалното здружување на населението. Одделни запазени градежни елементи на самиот објект упатуваат дека тој е подигнат во времето на султанот Мехмед Фатих (1432-1481), односно средината на 15 век. Како негов градител се споменува Иса бег, познатиот турски војсководач и трет краишки војвода. Со извесни промени во интериерот, како последица на намените за кои бил користен, архитектонската форма на амамот денес е

сочувана во целост. Според функцијата, припаѓа на типот на единечните амами, односно капењето на мажите и жените се одвивало во различни периоди по одреден распоред.

Главниот влез, кој е изработен од добро обработени камени квадри, е од страната на главната улица. Како и кај останатите градби од овој вид, најпрво се влегува во една поголема просторија које е засведена со купола и која служела како гардероба, а потоа се влегува во просториите за капење (халвети) кои согласно својата намена се помали. Лавабоата (курни) кои се наоѓале во халветите, денес не се сочувани.

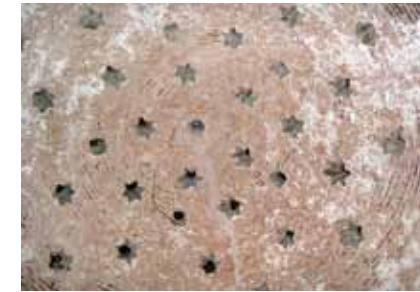
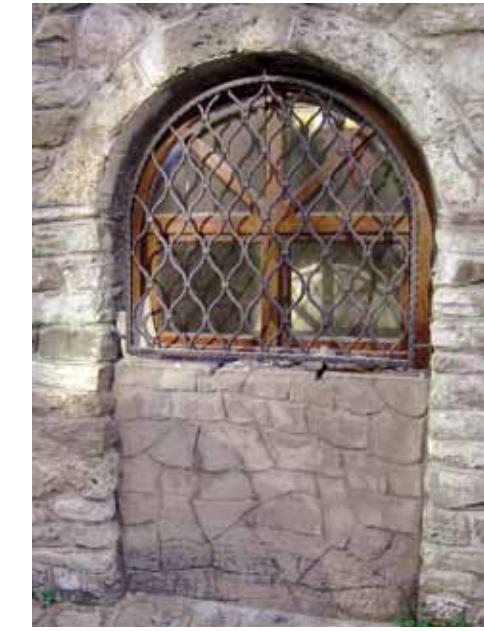
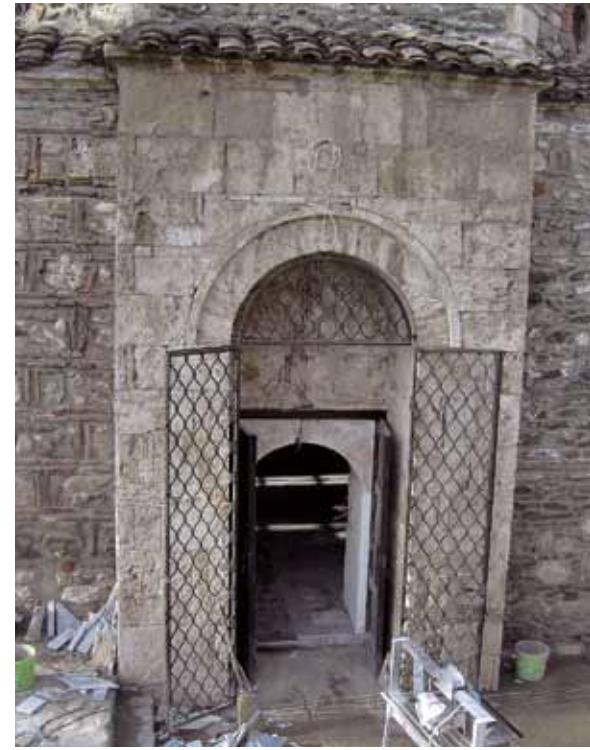
Внатрешноста на амамот, аналогно на амамите од тој период, веројатно поседувала богата декоративна орнаментика која преовладувала со елеганција, но поради повеќето обнови во интериерот таа денес не постои.

Целиот амам е граден солидно од камен и тула, начин на градба карактеристичен за зрелото доба на османлиската архитектура. Конструктивниот и просторен распоред на градбата зборува за градител, кој во примерот на овој амам ја искажал својата вештина во градба на куполни објекти.

Во текот на своето постоење амамот повеќепати ја менува својата функција со цел вклопување во современите текови на живеење – галерија, угостителски објект, а од 2007 година тој повторно е претворен во уметничка галерија со што во голема мера е з bogатena културната понуда на градот.

Зоран Павлов

Лит.: E. H. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 78.

ХУСАМЕДДИН ПАША ЏАМИЈА

Џамијата Хусамедин паша е изградена на едно возвишение од левата страна на р. Отиња. Постоењето на џамијата во текот на 16 век е потврдено со Опширните пописни дефтери на Ќустендилскиот санџак од 1570 година, каде во пописот на вакафите се споменува џамијата на покојниот Хусам паша. Во пописот на Ќустендилскиот санџак од 1573 година се споменува ново формираното маало Света џамија на покојниот Хусам ед-Дин паша. Евлија Челеби за неа вели дека била уметнички изградена, со камено минаре и била покриена со олово. За личноста на Хусамедин паша немаме никакви податоци. Таа претставува еднпросторна, подкуполна градба со квадратна основа која пленува со едноставноста

и пропорционалната градба. Куполата, изработена од тула во варов малтер и покриена со олово, има осмостран тамбур, поставен на пандантифи. Посебна карактеристика на оваа џамија, по што се издвојува од остантите од овој тип објекти во Македонија, е седмоаголниот, плиток засведен дел кој „излегува“ на јужната фасада и во кој е сместена михрабската ниша. Оваа форма на апсида на михработ, којашто можеме да ја следиме од 14 век, е резултат на интензивните меѓусебни влијанија на Рано-Османлиската и Доцно-Византиската архитектура.

Тремот, изграден на северната страна, е со хармонични пропорции и со едноставни форми, типични за архитектурата од раниот 16-ти век. Тој има три мали куполи (со доминација на средишната), кои ги носат четири кружни мермерни столбови. Двата средишни столба се од зелен мермер, со декоративно обработени капители во вид на сталактитни орнаменти, додека страничните се од бел мермер и со капители изведени со помош на т.н. турска триаголница. Декоративноста на средишната арка е нагласена со наизменично редење на црвени и бели камени блокови. Овој систем на декорација, карактеристичен за градбите од првата половина на 16-от век, се повторува и над главниот влез (на северната страна на објектот), како и над прозорците

лево и десно од влезот.

На западната страна на џамијата е сместено осмоаголно минаре.

За градба на џамијата се користени големи, добро обработени блокови од жолтеникав камен кој бил донесен од околината на Жеглигово, Куманово.

Според стилско архитектонските карактеристики со голема веројатност можеме да кажеме дека Хусамедин пашија ја изградена во доцната класична фаза на Османлиската архитектура од почетокот на 16 век. Џамијата е претставник на раноцариградскиот стил.

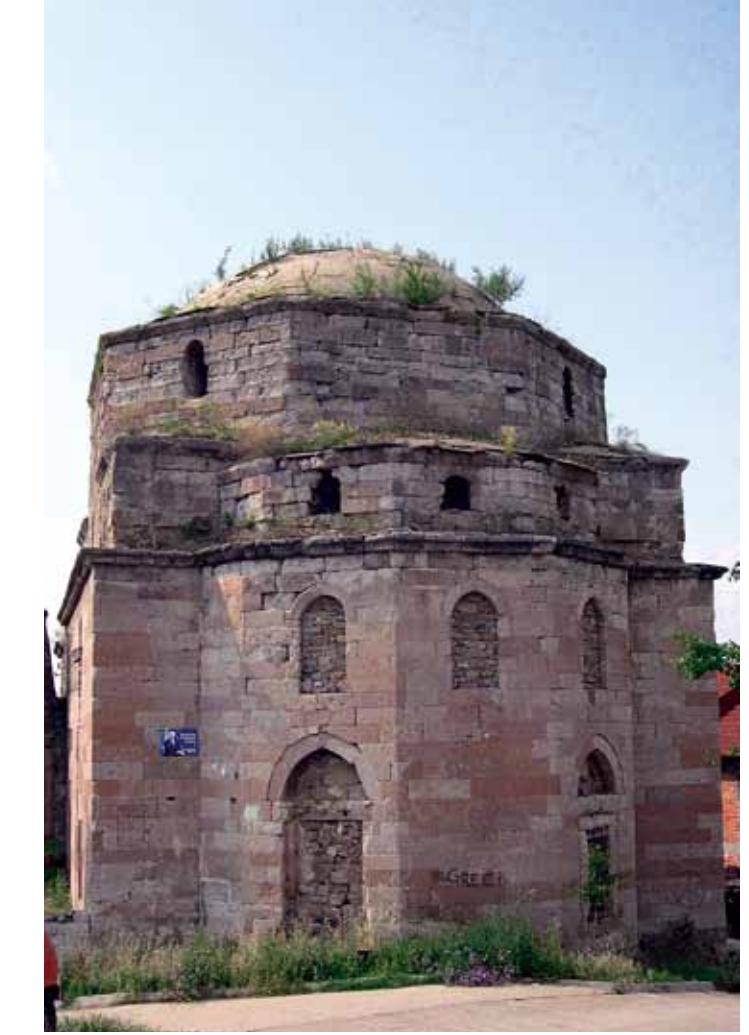
Обнова на џамијата за која имаме податоци била извршена во 1950 година, кога во просторот на џамијата е отворена првата музејска поставка во градот Штип која работела до 1956 година. Објектот денес не е во функција.

Поради претпоставката дека објектот е подигнат на старо култно место, веројатно христијанско (црква св. Илија), повремено е посетуван од христијанското население на верскиот празникот Св. Илија.

Јужно од џамијата се наоѓа турбе во кое е погребан шејхот Мухјудин Руми Баба кого го споменува и Евлија Челеби, па и самата џамија кај народот е позната како Мухјудин бабина џамија. Градбата на турбето е со осмоаголна основа прекриено со керамиди, обновено е во поново време, и освен историски тоа е без посебни архитектонски и естетски вредности.

Зоран Павлов

Лит.: M. Kiel, Some Little-known Monuments of Ottoman Turkish Architecture in the Macedonia Province: Stip, Kumanovo, Prilep, Strumitsa, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 6-7, İstanbul 1978, 15-178. E. H. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavya, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 48; P. Петковски, „Хуса Медин-пашија џамија”, Дело 74, Списание за самоуправна теорија и практика, општествено-политички прашања, уметност, наука и култура, год. X број 2, март-април 1983, Штип, 546-551.

БЕЗИСТЕН

Безистенот се наоѓа во центарот на градот, на десниот брег на р. Отиња. Времето на неговото градење е непознато, но општиот изглед на безистенот, неговите архитектонски и просторно урбанистички вредности претставува посебен интерес. Особено се истакнува начинот на кој се изведени куполите, при што, преминот од правоаголни пространства во кружна основа ги чинат плитки тромпи, не упатува на изворите од исламската архитектура во 16-17 век. Служел како главна чаршија за продажба на ткаенини и други скапоцености, со правоаголна основа и два влеза, еден на источната и еден на западната страна. Внатрешноста на објектот ја сочинуваат три дела раздвоени со по еден столб на

кој се ослонуваат по два прекршени лака, на тој начин формирајќи единствен простор со складни пропорции. Централниот дел е засведен со купола носена на тромпи додека страничните се со манастирски сводови. Сите внатрешни сидови се разиграни со ниши кои служеле за поставување на ткаенините. Објектот е граден од камен и при обработката на фасадата иако не се употребени декоративни елементи, тој со своите едноставни форми делува монументално.

Со исчезнувањето на ориенталниот начин на тргуваче, се менува и неговата намена. Кон крајот на 18 и почетокот на 19 век безистенот служел како затвор, потоа како магацин и како продавница за прехрамбени продукти. За време на австро-турската војна безистенот бил запален. Безистенот пленува со чистотата на архитектонските форми. По извршената адаптација, неговата внатрешност денес се користи како уметничка галерија.

Зоран Павлов

Лит.: К. Томовски, „Безистенот во Штип”, Зборник на штипскиот народен музеј II (1960-61 год.), Штип 1961, 97-102; Д. Корнаков, „Безистенот во Штип”, Споменици на културата во Македонија, Скопје 1980, 124; Е. Н. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavia, III. Cild, 3.Kitab, İstanbul 1981, 67-69.

ТЕРМИНОЛОШКИ РЕЧНИК

Алаџа	Дервиш	Кубе	која во леток и првиот ден од двата бајрама имамот држи посебна проповед (хутба)
Разнобоен, шарен	Муслумански мистик, припадник на некој дервишки ред	Свод, купола	на куполите, над нишите, на порталите, капителите, на тромпите, пандантите
Амам	Ефенди	Курна	Текија
Единечна или двојна јавна турска бања	Господин, образован човек, почесен назив за образовани луѓе	Лавабо во амам изработено од камен или мермер, со четириаголна форма, често убаво украсено, во кое се слевала топлата и ладната вода	Дервишка зграда во која се вршат дервишките обреди
Бег	Имам	Левха	Турбе
Племиќ, господин, господар, заповедник на санџак, вид титула	Духовен предводник, верско лице што ја предводи заедничката молитва во џамијата	Големи врамени паноа кои се поставуваат на сидовите во џамиите или муслуманските куки а на кои се калиграфски испишани цитати од Кур'анот со имињата на првите халифи или со мудри ориентални изреки	Мавзолеј, гробница засведена со купола
Беглербег	Имарет	Малаќари	Ќундекари
Намесник, заповедник на најголема турска воено-управна единица	Јавна доброворна кујна, зграда, главен елемент формиран во Османлиските религиозни комплекси	Рељефно предадена декорација во гипс; името го добила по малечка мистерија изработена специјално за оваа техника	Назив за една од техниките на кои се изведувала декорацијата во дрво
Безистен	Кадија	Махвил	Халвет
Покриен трговски објект, често засведен, со дуќани во кои се продавала луксузна, најчесто текстилна стока	Османлиски судија кој имал големи овластувања во воената и цивилната администрација, како и контрола на законитоста на сите акти	Камена или дрвена галерија на столбови, сместена во џамијата покрај сидот со влезниот портал	Посебна просторија во амам наменета за капење
Вакаф	Капан	Медреса	Хазна
Задужбина, завештание; имот, користоносни објекти и други материјални имоти чии приходи биле користени за основање и одржување на исламските верски, доброворни и просветни установи	голема пазаришна вага, кантар, терезија	Општи назив за исламските средни и висши училишта од интернатски тип	Резервоар за вода во амамите
Вакафнаме	Каравансарај – Ан	Мека	Хијра
Задужбинска повелба, документ за основањето на вакафот и за неговото управување; канон, статут на исламската задужбина	голема, солидно сидана градба подигана покрај патиштата и во градовите; во неа се обезбедувало безбедно сместување за патувачите трговци и нивната стока	Родното место на пророкот Мухамед	Дата на преминувањето на Пророкот Мухамед од Мека во Медине (16.07.622), кога отпочнува пресметувањето по исламскиот календар
Везир	Киблा	Мектеб	Чифте
Највисок управен достоинственик во Османлиското царство, министер, член на царскиот диван	Правец кон Мека спрема кој е ориентиран михрабскиот дел на секоја џамија кон кој се свртуваат сите муслумани во време на молитвата	Муслуманско основно училиште	Двоен
Вилает	Конак	Минаре	Џамија
Покраина, провинција, територија на еден валија	Дворец; просторија за патници, свратилиште	Висока кула поред џамијата од која муезинот ги повикува муслуманите на молитва; џамиите може да имаат од едно до шест минариња	Муслуманска богомольја
Гази	Коџа	Минбер	Шадрван
Газија, муслумански учесник на „света војна“, победоносен јунак, херој	Старец, голем, почитуван, знаменит	Скалеста проповедалница во џамијата близку до михработ, од камен или дрво, од	Фонтана (чешми) пред џамијата за задолжително ритуално миење на верниците

Издавач

Министерство за култура на Република Македонија
Управа за заштита на културното наследство

За издавачот

Паско Кузман

Уредник

м-р Зоран Павлов

Автори

м-р Зоран Павлов, Радмила Петкова

Лектор

Александар Јордановски

Фотографии

Мише Тутковски
м-р Зоран Павлов

Терминолошки речник

м-р Зоран Павлов

Компјутерска обработка и графичко обликување

Артбайтер

Печат

Про Поинт

Тираж

800

CIP – Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека
„Св.Климент Охридски“ – Скопје

930.85:297(497.7)
72.033.3(497.7)

Павлов, Зоран
Османлиски споменици / (автори Зоран
Павлов, Радмила Петкова). - Скопје : Управа за
заштита на културното наследство, 2008.
- 131 стр.: илустр. : 22 x 22 см. - (Едиција
Македонско културно наследство)

Податоците за авторите преземен од колофонот.
- Библиографија кон главите

ISBN 978-9989-2504-9-1

1. Петкова, Радмила [автор]
a) Исламски споменици на културата – Македонија
б) Исламска архитектура - Македонија

COBISS.MK-ID 75674122

© Copyright
Министерство за култура на Република Македонија,
Управа за заштита на културното наследство, Скопје 2008